

The Conceptualization and Comparative Study of Cyber, Digital and Convergent Diplomacy (with emphasis on the Seventh Article of General Policies of Information-Computer Networks)

Ehsan Amini Baghbaderani

MA Student, Islamic Studies and Culture and Communication, Imam Sadiq University, Tehran, Iran.

ehsan.aminisu@gmail.com

 0000-0000-0000-0000

Mohammad Sadegh Nasrollahi

Associate Professor, Islamic Studies and Culture and Communication, , Imam Sadiq University, Tehran, Iran (Corresponding author).

m.nasrollahi@isu.ac.ir

 0000-0000-0000-0000

Abstract

One of the most important interdisciplinary aspects of cyberspace studies is the relationship between the two domains of cyberspace governance and diplomacy. The newness of this interdisciplinary field and the dynamic nature of both fields have caused a kind of fluidity, dynamism, lack of stability and even confusion in its conceptual framework. Among these, the two concepts of "digital diplomacy" and "cyber diplomacy" have the highest frequency of use, which suffer from conceptual confusion. The problem of this research is related to two questions: 1- Considering the domain of cyberspace governance, what is the conceptual boundary between digital diplomacy and cyber diplomacy? 2- In the direction of connecting and converging digital and cyber diplomacy, what is the framework of the concept of "convergent diplomacy" in the epistemic sphere of "governance of the "era" of Cyberspace"? This research was done with the method of library collection and descriptive-analytical analysis. The findings and results of the research show that digital diplomacy and cyber diplomacy are defined under two different spheres of governance (governance "with" cyberspace and governance "over" cyberspace) and based on such indicators as what it is, the actor, the object of action, the purpose and type of governance are significantly different. In this way, the innovative aspect of this research is the proposal of the concept of "convergent diplomacy" in the governance sphere of the "era" of cyberspace. In the convergent diplomacy of the era of cyberspace, we see the connection and convergence of cyber diplomacy and digital diplomacy.

Keywords: Cyber Diplomacy, Digital Diplomacy, Cyberspace Governance, Convergent Diplomacy in the Age of Cyberspace, Cultural Policymaking, Comparative Study, General Policies of Information-Computer Networks.

مفهوم‌شناسی و مطالعه تطبیقی دیپلماسی سایبر، دیجیتال و همگرا (با تأکید بر بند هفتم سیاست‌های کلی اطلاع‌رسانی)^۱

احسان امینی باغبادرانی

دانشجوی کارشناسی ارشد معارف اسلامی و فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام)،
تهران، ایران.

ehsan.aminisu@gmail.com

 0000-0000-0000-0000

محمدصادق نصراللهی

عضو هیئت علمی دانشکده معارف اسلامی و فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام)،
تهران، ایران (نویسنده مسئول).

m.nasrollahi@isu.ac.ir

 0000-0000-0000-0000

چکیده

یکی از مهم‌ترین حوزه‌های میان رشته‌ای فضای مجازی، ارتباط میان دو حوزه حکمرانی فضای مجازی و دیپلماسی است. نو بودن این حوزه میان رشته‌ای و ماهیت پویای هر دو ساحت، سبب بروز نوعی سیالیت، پویایی، عدم استقرار و حتی تشتت در چهارچوب مفهومی آن شده است. در این میان دو مفهوم «دیپلماسی دیجیتال» و «دیپلماسی سایبر» دارای بیشترین بسامد در کاربرد هستند که از عارضه تشتت و خلط مفهومی رنج می‌برند. مسئله این پژوهش ناظر به دو سؤال است: ۱- با توجه به سپهر حکمرانی فضای مجازی مربوطه، مرز مفهومی میان دیپلماسی دیجیتال و دیپلماسی چیست؟ ۲- در جهت پیوند و همگرایی دیپلماسی دیجیتال و سایبر، مفهوم «دیپلماسی همگرا» در سپهر معرفتی «حکمرانی عصر فضای مجازی» از چه چهارچوبی برخوردار است؟ این پژوهش با روش جمع‌آوری کتابخانه‌ای و روش تحلیل توصیفی - تحلیلی انجام شده است. یافته‌ها و نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که دیپلماسی دیجیتال و دیپلماسی سایبر ذیل دو سپهر اندیشه‌ای حکمرانی متفاوت تعریف می‌شوند (حکمرانی «با» فضای مجازی و حکمرانی «بر» فضای مجازی) و بر این اساس در شاخص‌هایی همچون چیستی، کنشگر، مورد کنش، هدف و نوع حکمرانی تفاوت معنادار دارند. از همین رهگذر، جنبه نوآورانه این پژوهش، پیشنهاد مفهوم «دیپلماسی همگرا» در سپهر حکمرانی «عصر»

۱. این یک مقاله دسترسی آزاد تحت مجوز به شرح زیر:

CC BY-NC-ND (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

همچنین این مقاله، مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد احسان امینی باغبادرانی می‌باشد.

فضای مجازی است. در دیپلماسی همگرای عصر فضای مجازی، شاهد پیوند و تقارب دیپلماسی سایبر و دیپلماسی دیجیتال هستیم؛ به طوری که تأثیر و تأثرهای متراکم آن‌ها را شاهد هستیم. بر اساس این چهارچوب مفهومی می‌توان دلالت‌های نظری و سیاستی جدی برای حکمرانی عصر فضای مجازی جمهوری اسلامی پیشنهاد داد.

کلیدواژه‌ها: دیپلماسی سایبر، دیپلماسی دیجیتال، حکمرانی فضای مجازی، دیپلماسی همگرای عصر فضای مجازی، سیاست‌های کلی شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای، سیاست‌گذاری فرهنگی، مطالعه تطبیقی.

شاپای الکترونیک: ۶۵۵X-۲۵۸۸ / پژوهشکده تحقیقات راهبردی / فصلنامه علمی راهبرد اجتماعی فرهنگی

doi 10.22034/SCS.2023.411493.1479

مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرهای مطرح‌شده در متن آن، به عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید / عدم تأیید صاحب امتیاز نشر به راهبرد اجتماعی فرهنگی نمی‌باشد.

مقدمه و بیان مسئله

این پژوهش درصدد ایجاد ارتباط میان دو حوزه مطالعاتی دیپلماسی و حکمرانی فضای مجازی است. ارتباطی که حاصل آن یک مطالعه میان‌رشته‌ای خواهد بود و منجر به فتح بایی از مسائل مهم می‌شود. دو نوع ارتباط میان فضای مجازی و دیپلماسی وجود دارد: در نوع اول از فضای مجازی به‌عنوان ابزاری برای تحقق اهداف سیاست خارجی و دستگاه دیپلماسی کشورها استفاده می‌شود. در این نوع، فضای مجازی به دلیل ویژگی‌های منحصربه‌فردی که دارد می‌تواند قابلیت ارتباط از راه دور به‌صورت گسترده با مخاطبان بین‌المللی کشورها را فراهم کند. پیشینه استفاده از این نوع، به ابتدای فراگیر شدن اینترنت در جهان بازمی‌گردد و در ادبیات علمی نیز از آن با عنوان «دیپلماسی دیجیتال»^۱ نام برده می‌شود.

ارتباط میان دو حوزه فضای مجازی و دیپلماسی صرفاً به دیپلماسی دیجیتال محدود نمی‌شود. وجه دیگر و مغفول این مطالعه میان‌رشته‌ای در ادبیات علمی و میدان عملی سیاست‌گذاری جهان و به‌ویژه ایران، استفاده از ابزار دیپلماسی برای ارتقای حکمرانی فضای مجازی کشور است. در نوع دوم، این دیپلماسی و سیاست خارجی کشورهاست که به‌عنوان ابزاری برای ارتقای حکمرانی فضای مجازی مورد استفاده قرار می‌گیرد. استفاده از ظرفیت دیپلماسی برای ارتقای حکمرانی فضای مجازی به‌معنای استفاده از منابع دیپلماتیک و انجام کارکردهای دیپلماسی برای حفظ و تأمین منافع ملی در ارتباط با فضای مجازی در بُعد منطقه‌ای و بین‌المللی آن است. نوع دوم را که تاکنون در ادبیات علمی و دانشگاهی در جهان و ایران، بسیار کم به آن پرداخته شده است، در این پژوهش «دیپلماسی سایبر»^۲ نام برده می‌شود. مفهوم دیپلماسی سایبر بسیار متأخر است. تولد دیپلماسی سایبر در عمل در سال ۲۰۰۷ به دلیل حمله سایبری گسترده به استونی رخ داد (Attatfa, 2020). در ادبیات علمی و دانشگاهی نیز سال‌ها پس از آن با مقصود همکاری‌های بین‌المللی و چندجانبه به‌ویژه در حوزه امنیت سایبری با مفاهیم گوناگونی همچون دیپلماسی دیجیتال، دیپلماسی سایبر و غیره رایج شد.

در کنار دو اصطلاح مذکور مفاهیمی همچون دیپلماسی الکترونیکی، دیپلماسی سایبر یا دیپلماسی دیجیتال نیز برحسب علاقه اندیشمندان و کارشناسان به‌کاربرده

1. Digital diplomacy
2. Cyber diplomacy

شده، به طوری که در برخی موارد به جای یکدیگر استفاده می‌شوند. این امر باعث شده است تا سردرگمی قابل توجهی درباره رابطه بین دیپلماسی و دنیای دیجیتال ایجاد شود. استفاده از ابزارهای دیجیتالی برای پیشبرد اهداف دیپلماتیک و استفاده از ابزارهای دیپلماتیک برای حل و فصل مسائل ناشی از فضای سایبری دو فعالیت و مقصود بسیار مهم است که بایستی از یکدیگر تفکیک شود (Riordan, 2016).

در کنار استفاده جابه‌جای دیپلماسی دیجیتالی و سایبر، خلق اصطلاح سوم «دیپلماسی سایبری» مسئله را بغرنج‌تر کرده، به طوری که این اصطلاح به جای هر دو استفاده شده است. دیپلماسی سایبری یک ترکیب وصفی است و بدان معناست که سنخ دیپلماسی، سایبری است؛ بنابراین نگاهی ابزاری به فضای مجازی دارد و به نوعی از همان اصطلاح دیپلماسی دیجیتالی نمایندگی می‌کند. پس استفاده آن در معنای «دیپلماسی سایبر» که یک ترکیب اضافی است و دیپلماسی برای سایبر را متبادر به ذهن می‌کند، خطاست.

واکاوی «تشت و خلط مفهومی» در چهارچوب مفهومی میان رشته دیپلماسی و فضای مجازی، اولین مسئله اصلی این پژوهش است. طبیعی است که وجود ابهام‌های مفهومی و نظری در این موضوع، به ابهام در فضای سیاست‌گذاری کشورها منجر می‌شود، به گونه‌ای که اکنون شاهد غفلت نسبت به دیپلماسی سایبر در میدان عملی سیاست‌گذاری کشور هستیم. تصریح بر دیپلماسی سایبر و دیجیتالی فعال کشور در اسناد بالادستی بر اهمیت این موضوع افزوده است. چنانچه در بند هفتم سیاست‌های کلی شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای ابلاغی مقام معظم رهبری در سال ۱۳۷۷ آمده است: «اقدام مناسب برای دستیابی به میثاق‌ها و مقررات بین‌المللی و ایجاد اتحادیه‌های اطلاع‌رسانی با سایر کشورها به‌ویژه کشورهای اسلامی به‌منظور ایجاد توازن در عرصه اطلاع‌رسانی بین‌المللی و حفظ و صیانت از هویت و فرهنگ ملی و مقابله با سلطه جهانی». همچنین در چشم‌انداز سند راهبردی جمهوری اسلامی ایران مصوب شورای عالی فضای مجازی در سال ۱۴۰۱ بر حضوری فعال، مبتکرانه، قوی و هدفمند در مجامع و نهادهای منطقه‌ای تأکید شده و ایران را الهام‌بخش در جهان اسلام، نقش‌آفرین در صحنه جهانی، جزء قدرتهای برتر سایبری و مقام اول ارائه خدمات فضای مجازی در منطقه غرب و جنوب غرب آسیا با تعامل سازنده و مؤثر در روابط بین‌الملل و استفاده صلح‌آمیز از فضای مجازی با مشارکت همه کشورها در توسعه آن، رفع حکمرانی کشورهای سلطه‌گر بر شبکه جهانی اینترنت و اصلاح آن با همکاری سایر کشورها می‌داند.

باتوجه به مرور اسناد بالادستی موجود در کشور به اهمیت پرداختن به موضوع دیپلماسی سایبر و دیپلماسی دیجیتال به‌عنوان مسئله‌ای راهبردی پی‌برده و متوجه خواهیم شد که این مسئله ریشه در حکمرانی و ماهیت فرهنگی انقلاب اسلامی دارد. درهرحال ریشه تشتت و خلط مفهومی دو مفهوم دیپلماسی دیجیتال و دیپلماسی سایبر به تشتت و خلط مفهومی به فضای غبارآلود سپهر اندیشه‌ای در حوزه «حکمرانی فضای مجازی» برمی‌گردد. از همین جهت است که بازگشتی به لایه‌های عمیق‌تر و کلان‌تر معرفتی حکمرانی خواهیم داشت و از این رهگذر، دومین مسئله این مقاله را مطرح می‌کنیم که با چه مبنای نظری مرجحی در حکمرانی فضای مجازی می‌توان ضمن مرزبندی میان دیپلماسی دیجیتال و دیپلماسی سایبر، شاهد هم‌افزایی و تراکنش آن‌ها باشیم؟

۱. اهداف و پرسش‌ها

این مقاله در درجه اول به‌دنبال پررنگ کردن مسئله‌ای اساسی و مغفول در عرصه سیاست‌گذاری و میدان عملی کشور یعنی دیپلماسی سایبر و دیپلماسی دیجیتال و اهمیت استفاده توأمان آن‌ها است. دومین هدف این مقاله برطرف‌سازی تشتت و خلط مفهومی موجود در ادبیات علمی جهان و کشور پیرامون دو مفهوم دیپلماسی سایبر و دیپلماسی دیجیتال خواهد بود. دراین‌راستا با استفاده مطالعه تطبیقی این دو مفهوم و ریشه آن‌ها در ارتباط حکمرانی و فضای مجازی، مرز میان مفاهیم مشخص خواهد شد. سومین هدف این مقاله ارائه الگوی مطلوب در ارتباط میان دو مفهوم دیپلماسی سایبر و دیپلماسی دیجیتال و ایجاد دیپلماسی هم‌گرای عصر فضای مجازی است. دیپلماسی هم‌گرای عصر فضای مجازی به‌دنبال تبیین ارتباط حداکثری دیپلماسی سایبر و دیپلماسی دیجیتال و تأثیر و تأثرهای آن‌ها بر یکدیگر است. بنابر توضیح دو سؤال اصلی این پژوهش که در قسمت یافته‌ها به آن پاسخ داده خواهد شد عبارت است از:

- ۱- تفاوت دیپلماسی سایبر و دیپلماسی دیجیتال به‌عنوان دو مفهوم اصلی که از رابطه میان فضای مجازی و دیپلماسی پدید آمده است، چگونه خواهد بود؟
- ۲- دیپلماسی هم‌گرای عصر فضای مجازی، به‌عنوان الگوی مطلوب ارتباط حداکثری دیپلماسی سایبر و دیپلماسی دیجیتال دارای چه ویژگی‌هایی است؟

۲. پیشینه پژوهش

در این پژوهش، کلیدواژه‌های اصلی پژوهش شامل دیپلماسی سایبر^۱ و دیپلماسی دیجیتال^۲ است. هر دو مفهوم در ادبیات علمی و دانشگاهی موجود در جهان بسیار متأخر هستند و به‌نوعی با فراگیر شدن اینترنت در جهان به‌ویژه رسانه‌های اجتماعی پیوند خورده است. دیپلماسی سایبر نسبت به دیپلماسی دیجیتال مفهومی جدیدتر است. همان‌طور که پیش از این نیز گفته شد دیپلماسی سایبر به‌خصوص در زمینه امنیت سایبری، چندین سال پس از حمله سایبری به کشور استونی در سال ۲۰۰۷ مطرح شد؛ اما در نهایت به دلیل عدم ایجاد تمایز مفهومی میان دیپلماسی دیجیتال و دیپلماسی سایبر، تحقیقات قدیمی‌تر این مفاهیم را به‌جای یکدیگر به‌کار برده‌اند (Riordan, 2016).

باین حال پیرامون موضوع دیپلماسی دیجیتال تحقیقات فراوانی در منابع علمی دانشگاهی جهان و ایران انجام شده است؛ اما در حوزه دیپلماسی سایبر با ضعف منابع در حوزه دانشگاهی در جهان و ایران روبه‌رو هستیم. از اولین تحقیقاتی که به زبان انگلیسی به دیپلماسی سایبر به‌معنای استفاده از ابزارهای دیپلماتیک برای ارتقای حکمرانی فضای مجازی پرداخته است، مقاله‌ای با عنوان «دیپلماسی سایبر: مرور نظام‌مند»^۳ در سال ۲۰۲۰ است. این مقاله با روش مرور نظام‌مند و با هدف آشکار کردن ابعاد تحقیقات دیپلماسی سایبر کنونی انجام شد. نتایج این مقاله نشان می‌دهد درحالی‌که تعدادی از مطالعات «دیپلماسی سایبر» و اقدامات دیپلماتیک مرتبط با آن را معرفی و تعریف کرده‌اند، هیچ‌یک به‌دنبال تمایز این حوزه از مفهوم دیپلماسی سنتی‌تر و تثبیت‌شده‌تر نبوده‌اند. این یک شکاف قابل توجه در ادبیات است که موضوع تحقیقات آینده خواهد بود (Attatfa, 2020, p. 1). در سال ۲۰۲۰ همچنین مجله‌ای تخصصی با عنوان «ژورنال بین‌المللی دیپلماسی سایبر»^۴ تأسیس شد که به‌صورت تخصصی به موضوعات مربوط به دیپلماسی سایبر می‌پردازد و تاکنون سه شماره از آن منتشر شده است که عمدتاً به مطالعه موردی برخی کشورها و یا سازمان‌ها و در برخی موارد به مطالعه مفهومی و نظری دیپلماسی سایبر پرداخته شده است.

همگام با نبود تجربه فراوان در میدان عمل دیپلماسی سایبر کشور، از لحاظ

1. Cyber diplomacy
 2. Digital diplomacy
 3. Cyber Diplomacy: A Systematic Literature Review
 4. International Journal of Cyber Diplomacy

علمی نیز تحقیقات زیادی در این زمینه انجام نشده است. گرچه در حوزه دیپلماسی دیجیتال تحقیقات خوبی به زبان فارسی صورت گرفته است. حتی بسیاری از تحقیقاتی که از مفهوم دیپلماسی سایبر یا دیپلماسی سایبری استفاده نموده‌اند مقصودشان دیپلماسی دیجیتال بوده است. کتاب «حکمرانی در عرصه پنجم: گذار به دیپلماسی سایبری» اصلی‌ترین منبع فارسی منتشرشده در زمینه دیپلماسی سایبر است. در ادامه تمامی منابع فارسی مرتبط با حوزه دیپلماسی سایبر (حتی به‌صورت غیرمستقیم) همراه با توضیحاتی کوتاه از آن‌ها آمده است.

جدول (۱): مقالات و کتب فارسی مرتبط با حوزه دیپلماسی سایبر

ردیف	عنوان	نویسندگان	سال	توضیحات
۱	کتاب حکمرانی در عرصه پنجم: گذار به دیپلماسی سایبری	قنبری باغستان، عباس و کلاتری، عبدالحسین	۱۴۰۰	این کتاب با بررسی اسناد و اعلامیه‌های دیپلماسی سایبر کشورهای مختلف و راهبردهای دوجانبه، چندجانبه و بین‌المللی، به‌دنبال بیان اهمیت دیپلماسی سایبر است.
۲	مقاله دیپلماسی سایبری روسیه برای تحول در رژیم حکمرانی فضای مجازی	قنبری، سمیه	۱۳۹۹	این مقاله به‌دنبال بررسی خواستگاه فکری دیپلماسی سایبری روسیه و اهداف آن است.
۳	مقاله جایگاه دیپلماسی سایبری در ارتقای نقش بین‌المللی چین	قربانی، مژگان	۱۴۰۱	این مقاله با اشاره به فعالیت‌های کشور چین در جهت شکل‌دادن به هنجارهای بین‌المللی حاکم بر حوزه سایبر به‌دنبال تعیین اهداف و اولویت‌های دیپلماسی سایبر چین و سیاست‌های اتخاذشده از سوی این کشور در جهت دستیابی به این اهداف است.
۴	مقاله ارائه مدل مفهومی همکاری بین‌المللی با رویکرد تقویت دفاع سایبری کشور (بر اساس نظریه‌پردازی داده‌بنیاد)	رامک، مهرباب و محمدی، علی	۱۳۹۸	این مقاله مدلی مفهومی از همکاری بین‌المللی با رویکرد تقویت دفاع سایبری ایران ارائه کرده است.
۵	گزارش مروری بر معاهده‌های فراملی	فقیهی، مهدی و جلالی فراهانی،	۱۳۹۷	معاهده‌های فراملی با پیشینه‌سازی منافع و کمیته‌سازی تهدیدات نقش به‌سزایی در

ردیف	عنوان	نویسندگان	سال	توضیحات
	سایبری مرکز پژوهش‌های مجلس	امیرحسین		نظام حقوق بین‌الملل ایفا می‌کنند. پژوهشگران در این گزارش معتقدند که جمهوری اسلامی ایران نیز همانند سایر کشورها نیازمند حضور اثربخش در نظام معاهدات فراملی سایبری است.
۶	کتاب سایبر و سازمان ملل متحد	سلطانی، نصراله	۱۴۰۰	این کتاب به جمع‌آوری و تحلیل اسناد مرتبط در سازمان ملل به حوزه فضای مجازی پرداخته است.
۷	کتاب به‌سوی کنوانسیون سایبری: جریان‌شناسی هنجارها و پایش روندها (بررسی محیط بین‌المللی)	سلطانی، نصراله	۱۳۹۷	این کتاب به بررسی جریان‌ها و روندهای کلان سایبری شامل جریان امنیتی، اقتصادی، حقوق بشری و غیره پرداخته است.
۸	مقاله مقابله با تروریسم سایبری در چهارچوب نظام حقوقی سازمان‌های بین‌المللی	رمخواه، نجمه	۱۳۹۹	پژوهشگر در این مقاله به دنبال توضیح اهمیت همکاری در سطح بین‌المللی و نقش آفرینی سازمان‌های جهانی و منطقه‌ای در مبارزه با تروریسم سایبری است.

در عصر دیجیتال که به سرعت در حال تحول است، استفاده متقابل از فضای مجازی و دیپلماسی به‌طور فزاینده‌ای رواج یافته است و دو مفهوم متمایز و درعین حال به هم مرتبط را به وجود آورده است: دیپلماسی دیجیتال و دیپلماسی سایبر. درحالی که هر دو مفهوم شامل ارتباط فناوری‌های دیجیتال و فعالیت‌های دیپلماتیک می‌شوند، تفاوت‌های ظریف و پیامدهای منحصر به فرد آن‌ها به‌طور جامع در تحقیقات موجود بررسی نشده است. هدف از این مقاله، انجام مطالعه تطبیقی دیپلماسی دیجیتال و دیپلماسی سایبر در جهت ایجاد پیوند از طریق مرزبندی مفهومی است. نوآوری‌های این پژوهش شامل موارد ذیل است:

- ۱- مرزبندی مفهومی: این پژوهش در تلاش است تا به یک تمایز مفهومی واضح میان دیپلماسی دیجیتال و دیپلماسی سایبر دست یابد؛ زیرا هر دو اصطلاح اغلب به جای یکدیگر استفاده می‌شوند که منجر به ابهام در ادبیات علمی موجود شده است.
- ۲- مطالعه تطبیقی: این پژوهش با انجام یک تحلیل مقایسه‌ای جامع در تلاش است تا خلأ ناشی از نبود مطالعه هم‌زمان این دو مفهوم را پوشش دهد.
- ۳- توصیه سیاستی: مرزبندی مفهومی و مقایسه می‌تواند مقدمه‌ای جهت طرح ایده

تقارب، هم‌افزایی این دو مفهوم باشد که در مقام سیاستی، پیشنهادهای جدی خواهد داشت.

۳. ملاحظه‌های نظری

۳-۱. تعریف مفاهیم

دو نوع ارتباط اصلی میان حوزه‌های دیپلماسی و فضای مجازی می‌توان متصور بود. در نوع اول «دیپلماسی برای فضای مجازی» مدنظر است که در آن با نگاهی ابزاری به دیپلماسی، از آن برای بهبود فضای مجازی استفاده می‌شود؛ اما در نوع دوم «دیپلماسی از طریق فضای مجازی» یا به عبارت دیگر «فضای مجازی برای دیپلماسی» مدنظر است که در آن موضوع دیپلماسی بوده و از فضای مجازی به عنوان ابزاری برای بهبود آن استفاده می‌شود. به دلیل تشتت مفهومی موجود در این زمینه، تحقیقات موجود در سه دسته قابل تقسیم‌بندی هستند:

۱- برخی منابع اصطلاح دیپلماسی سایبر را به معنای «دیپلماسی برای فضای مجازی» به کار برده‌اند؛

۲- منابعی دیگر اصطلاح دیپلماسی سایبر را به معنای «دیپلماسی از طریق فضای مجازی» در نظر گرفته‌اند؛

۳- دسته آخر نیز اصطلاح دیپلماسی دیجیتال را به معنای «دیپلماسی از طریق فضای مجازی» به کار گرفته‌اند.

ناگفته نماند که منابع اندکی نیز که عمدتاً منابع اینترنتی بوده و از اعتبار کمی برخوردار هستند، دیپلماسی دیجیتال را در یک معنای عام شامل «دیپلماسی برای فضای مجازی» و «دیپلماسی از طریق فضای مجازی» مدنظر قرار داده‌اند که در این مقاله از بررسی آن‌ها صرف نظر شده است.

در ادامه به مرور تعاریف و توضیحات مربوط به هریک از موارد فوق پرداخته شده است.

۳-۱-۱. دیپلماسی سایبر به معنای «دیپلماسی برای فضای مجازی»

ظهور و بروز فضای مجازی، فناوری اطلاعات و ارتباطات به عنوان یکی از برآیندهای جهانی شدن، به صورت گسترده و اثرگذار در روابط اجتماعی، در نیمه دوم قرن بیستم تاکنون، سبب تغییر و تأثیر اساسی در مفاهیم پایه حقوق عمومی، علوم سیاسی و جغرافیای سیاسی همچون؛ مفهوم ملت، حکومت، حاکمیت، مرز و بسیاری مفاهیم دیگر شده است (خلیلی‌نژاد، ۱۴۰۰، ص. ۶۷).

در جهان پیچیده و به هم پیوسته امروز، علم و فناوری را باید منبع قدرت کشورها دانست. سرعت توسعه علم و فناوری و نیز کم رنگ شدن مرزهای بین کشورها در عصر جهانی شدن، منجر به اهمیت بالای علم و فناوری در بین متغیرهای شکل دهنده به قدرت ملی کشورها در عرصه بین‌المللی شده است (پیری، ۱۴۰۰، ص. ۵۰۱).

در روابط بین‌المللی، اقدام دیپلماتیک یکی از اولویت‌های امنیت جهانی در جهان به هم پیوسته محسوب می‌شود. دیپلماسی سایبر در سال ۲۰۰۷ پدید آمد و به دلیل حملات سایبری گسترده به استونی همواره در یادها می‌ماند. در واقع استونی به عنوان یکی از کشورهای دارای بالاترین نرخ اتصال در اروپا معروف است (Ottis, 2008, p. 6). حملات به غیرفعال‌سازی شبکه‌های رایانه‌ای منجر شدند؛ زیرا هرکس تعداد بی شماری از وب‌گاه‌های دولتی و شرکتی را زمین‌گیر کردند. افزایش حجم حملات، دولت‌ها را به ضرورت تدوین راهبردهای سایبری ملی مجاب کرد. این روند نتیجه درک این واقعیت است که فضای سایبری به مانند جهان فیزیکی دارای ابعاد راهبردی و نظامی است و از این رو کشورها برای مقابله با مخالفان سایبری باید با یکدیگر همکاری کنند (Attatfa, 2020, p. 2).

مسائل نوین از جمله «توسعه پایدار»، دغدغه‌های محیطی، همه‌گیری‌های جهانی، اقتصاد و توسعه حقوق بین‌الملل چالش‌های دیپلماتیکی بزرگ هستند (Thakur & 472-453, 2013, pp. et al.). در طول دو دهه گذشته یک حوزه دیپلماتیک جدید یعنی دیپلماسی سایبر نیز به فهرست فوق اضافه شده است.

جهان در حال حاضر تحت انقلاب فناورانه بزرگی معروف به انقلاب صنعتی چهارم است که زندگی به شکلی که ما می‌شناختیم را دگرگون می‌کند (Schwab, 2017). به واسطه این پیشرفت سریع فناوری و تزریق بدون تفکر پیچیدگی‌های فناوری در زندگی روزمره، صلح و ثبات دنیا به شدت به چالش کشیده شده است؛ بنابراین ضروری است تا چنین درگیری‌ها و تضادهای جدیدی که از فضای پیچیده مجازی ظهور یافته، کنترل شود و کشورها نیاز دارند تا تلاش‌های خود را معطوف به شکل جدیدی از دیپلماسی به نام دیپلماسی سایبر کنند (Kumar, 2022, p. 4).

مسائل سایبری در ابتدا صرفاً به عنوان مسائل فنی مطرح بودند و در ادامه به ابعاد خارجی سیاست داخلی تبدیل شدند و در نهایت به عنوان موضوع اصلی سیاست خارجی شناخته می‌شوند (Barrinha & Renard, 2017, p. 5).

فضای مجازی به حوزه‌های حیاتی تبدیل شده است که از مرزهای ملی فراتر رفته

و ارتباطات، فعالیت‌های اقتصادی و تحولات اجتماعی را امکان‌پذیر می‌کند. با این حال، ماهیت بدون مرز و به هم پیوسته فضای مجازی چالش‌های متعددی را ایجاد می‌کند که حکمرانی متناسب با آن را ایجاب می‌کند. تحت چنین شرایطی همکاری‌های بین‌المللی و مشارکت همه ذی‌نفعان در راستای مقابله با این مسائل و چالش‌ها ضروری جلوه می‌کند. چالش‌های حوزه قضایی (Perwej, 2021, p. 8)، تهدیدات و امنیت فضای سایبری (Nye, 2010, p. 7)، حریم خصوصی و حفاظت از داده‌ها (Bygrave, 2010, p. 169)، ماهیت در حال تحول فناوری (Faris & Zuckerman, 2017, pp. 26-37) و دیپلماسی اقتصاد دیجیتال (پاینده، ۱۴۰۱) از جمله مسائل و موضوعاتی هستند که ورود به عرصه دیپلماسی سایبر را برای هر کشوری ضروری ساخته است.

همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، مفهوم دیپلماسی سایبر تقریباً در فضای دیپلماتیک جهانی مفهوم جدیدی است. همچنین با وجود فناوری بالا در این حوزه، تعداد کشورهای کمی وجود دارند که اهمیت این مفهوم را درک کنند و در سیاست خارجی خود دیپلماسی سایبر را مشارکت دهند.

ایالات متحده آمریکا، چین و روسیه قدرت‌های بزرگ سایبری فعلی هستند و کشورهای کره شمالی، سنگاپور، استونی، کره جنوبی، اسرائیل و ایران فاصله بسیار کمی تا رسیدن به آن‌ها دارند. در مقاله‌های مربوط به این حوزه، شکاف بزرگی درباره جایگاه شرکت‌های چند ملیتی‌ای وجود دارد که بخش بزرگی از فضای مجازی را زیر سلطه خود درآورده‌اند (Aquino, 2022, p. 7).

برخی از کشورهای پیشرو در این زمینه همچنین سفیر فضای مجازی انتخاب کرده‌اند که به‌عنوان نماینده کشور به دیگر ملت‌ها و سکوهای جهانی دسترسی پیدا کند و درگیری‌های فضای سایبری را کنترل کند. فهرست کشورهای مختلفی که نماینده‌ی فضای مجازی انتخاب کرده‌اند در جدول ذیل آمده است.

جدول (۲): کشورهای دارای دیپلمات فضای مجازی

کشورها	سفیر فضای مجازی
استرالیا	DR. Tobias Feakin
دانمارک	Casper Klyng
استونی	Heli Tiirmaa Klaar
فنلاند	Rantala Enberg

کشورها	سفیر فضای مجازی
فرانسه	Mr Henri Verdier
اسرائیل	Rami Efrati
ژاپن	Akahor Takeshi
انگلستان	Henry Pearson

Source: (Kumar, 2022, p. 4)

سطح روابط درهم‌گرفته‌شده و تغییر در پویایی تعامل انسان‌ها، چه غیربرخط و چه برخط، راه را برای گشودن یک مرز سایبری جدید برای ملت-دولت‌ها گشود تا منافع خود را دنبال کنند و مفهوم آن‌ها را در دنیای معاصر بیافرینند (Aquino, 2022, p. 4). دیپلماسی سایبر به تلاش‌ها و فعالیت‌های دیپلماتیک توسط دولت‌ها و بازیگران بین‌المللی برای مدیریت و اداره فضای سایبری، رسیدگی به مسائل مربوط به امنیت سایبری، ارتقای ثبات، و شکل‌دهی هنجارها و قوانین رفتار مسئولانه در حوزه دیجیتال اشاره دارد. این شامل اعمال شیوه‌ها و راهبردهای دیپلماتیک سنتی برای چالش‌ها و فرصت‌های منحصربه‌فرد ارائه شده توسط فضای مجازی است.

دیپلماسی سایبر اهمیت روبه‌رشد فضای مجازی را به‌عنوان حوزه‌ای برای روابط بین‌الملل و نیاز به تلاش‌های هماهنگ برای رسیدگی به ماهیت پیچیده و فراملی تهدیدها و فرصت‌های سایبری را به رسمیت می‌شناسد. مجموعه‌ای از فعالیت‌ها از جمله مذاکرات، گفت‌وگوها، اشتراک‌گذاری اطلاعات، ظرفیت‌سازی و همکاری با هدف مدیریت ریسک‌های سایبری، جلوگیری از درگیری‌ها، ارتقای صلح و ثبات بین‌المللی در فضای مجازی و توسعه اقتصاد دیجیتال را دربرمی‌گیرد.

اهداف دیپلماسی سایبر شامل تقویت اعتماد و اطمینان در میان دولت‌ها، کاهش خطرات درگیری‌های سایبری، ارتقای قابلیت‌های امنیت سایبری، ارتقای رفتار مسئولانه دولت‌ها، توسعه هنجارها و قوانین بین‌المللی، تسهیل همکاری بین‌المللی در زمینه مسائل سایبری و رسیدگی به نگرانی‌های مربوط به جرایم سایبری، حفاظت از داده‌ها، حریم خصوصی، حقوق بشر و حاکمیت زیرساخت‌های اطلاعاتی حیاتی است (Valeriano, 2018, pp. 4-7). همچنین در سطح ایجابی خود دیپلماسی سایبر به تسهیل در توسعه و صادرات خدمات بومی کشورها اشاره دارد.

دیپلماسی سایبر در سطوح مختلف از جمله زمینه‌های دوجانبه، منطقه‌ای و جهانی عمل می‌کند. این شامل تعاملات بین دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی،

سازمان‌های غیردولتی، نهادهای بخش خصوصی و سایر ذی‌نفعان درگیر در حکمرانی فضای مجازی است (Schmitt, 2019, pp. 209-231).

رویه دیپلماسی سایبر با تحولات فناوریانه، پویایی‌های ژئوپلیتیکی، چهارچوب‌های قانونی و انتظارات اجتماعی شکل می‌گیرد. این نیاز به مهارت‌های دیپلماتیک، تخصص فنی و درک دقیق چالش‌ها و پیچیدگی‌های فضای مجازی دارد. دیپلماسی سایبر مؤثر مستلزم تقویت گفت‌وگوی بین‌المللی، ایجاد اعتماد، ارتقای شفافیت و توسعه سازوکارهای همکاری برای رسیدگی به نگرانی‌های مشترک و دستیابی به اهداف مشترک است.

در ادامه تعاریف موجود از اصطلاح دیپلماسی سایبر که آن را به معنای «دیپلماسی برای فضای مجازی» در نظر گرفته‌اند، از منابع خارجی به صورت حداکثری جمع‌آوری شده است.

جدول (۳): تعاریف دیپلماسی سایبر به معنای «دیپلماسی برای فضای مجازی»

ردیف	نویسندگان	سال	تعریف
۱	Amel Attatfa, Karen Renaud, Stefano De Paoli	۲۰۲۰	تفاوت بین دیپلماسی «متعارف/استاندارد/معمولی» و دیپلماسی سایبر کاملاً ساده و مستقیم است: اگر بعد سایبری، دلیل اصلی دیپلماسی باشد، پس دیپلماسی از نوع سایبر است.
۲	Riordan, S.	۲۰۱۶	دیپلماسی سایبر شامل استفاده از ابزارها و ذهنیت‌ها برای حل مسائل ناشی از استفاده بین‌المللی از فضای سایبری است.
۳	Kumar	۲۰۲۲	دیپلماسی سایبر به زبان ساده می‌تواند تحت عنوان استفاده از ابزارهای دیپلماتیک و تفکر دیپلماتیک برای حل مشکلات برخاسته از فضای مجازی تعریف شود.
۴	Evan.H. Potter	۲۰۰۲	نقش دیپلماسی سایبر به‌عنوان ابزاری برای به حداقل رساندن یا جلوگیری از درگیری و تضاد کار می‌کند. همچنین دیپلماسی سایبر می‌تواند به‌عنوان عاملی بازدارنده برای ملت‌ها در محدوده سایبری آینده باشد. دیپلماسی سایبر به‌طور عمده با کاهش عوامل و تأثیر امنیت سایبری و مشکلات جرایم مجازی سروکار دارد.

ردیف	نویسندگان	سال	تعریف
۵	Australian Institute of International Affairs	۲۰۲۱	دیپلماسی سایبر عبارت است از: «استفاده از ابزارها و ابتکارات دیپلماتیک برای دستیابی به منافع ملی کشور در فضای مجازی که معمولاً در استراتژی‌های ملی امنیت سایبری متبلور می‌شوند»
۶	Goldman	۲۰۲۱	دیپلماسی سایبر همچنین شامل مباحث اقتصادی و حقوق بشری مانند دسترسی به اینترنت، حریم خصوصی، آزادی در دسترسی به اینترنت، مالکیت معنوی و استفاده اخلاقی از فناوری‌های دیجیتال و تجارت نیز است.
۷	Bendiek	۲۰۱۸	دیپلماسی سایبری استفاده‌شده در این مطالعه به‌عنوان ابزاری برای تنش‌زدایی از طریق هنجارسازی بین‌المللی، محافظت از داده‌ها، آزادی بیان و حاکمیت اینترنت تعریف شده است.
۸	Maulana, Y. I., Fajar. I.	۲۰۲۲	دیپلماسی سایبر یک رویه جهانی است که در نتیجه تلاش برای ایجاد جامعه سایبری بین‌المللی از طریق پیوند منافع ملی کشورها با دینامیک‌های جامعه جهانی به‌وجود می‌آید. دیپلماسی سایبر می‌تواند وظایف سنتی دیپلماسی از جمله اعتمادسازی و برقراری صلح بین‌دلی نفعان را در فضای سایبری به انجام برساند.
۹	André Barrinha & Thomas Renard	۲۰۱۷	می‌توان دیپلماسی سایبر را به‌عنوان دیپلماسی در حوزه سایبری یا به‌عبارت‌دیگر به‌عنوان استفاده از منابع دیپلماتیک و پیاده‌سازی کارکردهای دیپلماتیک برای تضمین منافع ملی در فضای سایبری تعریف کرد. عموماً چنین منافعی در قالب راهبردهای امنیت سایبری یا راهبردهای فضای سایبری ملی تعریف می‌شوند و آنها غالباً دستورکار سایبری را نیز دربردارند. مسائل بسیار مهم در دستورکار دیپلماسی سایبر عبارت‌اند از: امنیت سایبری، جرایم سایبری، اعتمادسازی، آزادی اینترنت و حکمرانی اینترنت.

ردیف	نویسندگان	سال	تعریف
۱۰	Arquilla	۲۰۱۴	دیپلماسی سایبر به کارگیری رویه دیپلماتیک برای جلوگیری، مدیریت یا حل و فصل مناقشات و ارتقای تفاهم، ثبات و همکاری در فضای سایبری است.
۱۱	Libicki & Sazama	۲۰۱۵	دیپلماسی سایبر مجموعه اقداماتی است که با هدف حفظ منافع ملی، ارتقای همکاری‌ها و ایجاد قواعد و هنجارهای رفتاری در فضای مجازی از طریق ابزارهای دیپلماتیک انجام می‌شود.
۱۲	Janczewski & Colarik	۲۰۱۷	دیپلماسی سایبر به انجام فعالیت‌های دیپلماتیک در حوزه سایبری با هدف جلوگیری از درگیری، تقویت همکاری و ارتقای ثبات و امنیت اطلاق می‌شود.
۱۳	Riordan	۲۰۱۹	دیپلماسی سایبر عبارت است از استفاده از ابزارها و طرز تفکر دیپلماتیک برای حل چالش‌های فضای سایبری یا دست‌کم مدیریت آن‌ها. به عبارت دیگر دیپلماسی سایبر به معنای اعمال دیپلماسی در موضوع فضای سایبری است.
۱۴	Painter	۲۰۱۸	دیپلماسی سایبر از طریق مشارکت‌های راهبردی با سایر کشورهای سراسر جهان در زمینه تقویت اقدامات جمعی و همکاری در برابر تهدیدهای مشترک، ایجاد ائتلاف‌های همسو در مواجهه با موضوعات مهم سیاست‌گذاری، به اشتراک‌گذاری اطلاعات و طرح‌های ملی و مقابله با عوامل خرابه‌کار عمل می‌کند.
۱۵	Tiirmaa-Klaar	۲۰۱۳	پرداختن به موضوعات و مسائل مهمی همچون امنیت بین‌المللی و اعتمادسازی در فضای سایبری، ابتکارات بین‌الملل در مواجهه و مقابله با جرایم سایبری، ظرفیت‌سازی در حوزه فضای سایبری، تعریف حقوق بشر در فضای سایبری و بحث بر سر مدیریت و حکمرانی اینترنت از جمله مواردی هستند که در حوزه دیپلماسی سایبر دنبال می‌شوند.

در مقام جمع‌بندی می‌توان دیپلماسی سایبر را این‌گونه تعریف نمود: «دیپلماسی سایبر شامل استفاده از منابع و ابزارهای دیپلماتیک (مورد استفاده توسط بخش مربوط به وزارت‌های امور خارجه شامل دیپلمات‌ها، مذاکره و گفت‌وگوهای دوجانبه و چندجانبه، سازمان‌ها، اجلاس و توافق‌نامه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی و غیره) و ذهنیت دیپلماتیک (توسط بخش‌های تخصصی‌تر شامل وزارتخانه‌های حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات و بخش‌های غیررسمی مانند بخش خصوصی و شرکت‌ها) در جهت ارتقای حکمرانی فضای مجازی در دو بُعد ایجابی (شامل رویکرد توسعه‌ای مانند توسعه اقتصاد دیجیتال و صادرات خدمات بومی کشورها در حوزه فضای مجازی و غیره) و بعد سلبی (شامل رویکرد کنترلی مانند مشارکت در حکمرانی جهانی فضای مجازی، تنظیم‌گری مشترک کشورها، تعامل با غول‌های پلتفرمی، موضوعات امنیت سایبری و غیره) توسط طیفی از بازیگران و ذی‌نفعان مختلف (شامل سازمان‌های بین‌المللی، دولت‌ها، شرکت‌ها، جامعه مدنی، جامعه آکادمیک و غیره) است».

از این‌رو دیپلماسی سایبر به‌طور کلی یا جزیی توسط دیپلمات‌هایی اجرا می‌شود که به‌صورت دوجانبه (مانند: آمریکا و چین) یا چندجانبه (مانند سازمان ملل) با یکدیگر روبرو می‌شوند. دیپلمات در خارج از چهارچوب سنتی دیپلماسی با انواع بازیگران غیردولتی از جمله رهبران شرکت‌های اینترنتی (مانند: فیسبوک یا گوگل)، کارآفرینان حوزه فناوری یا سازمان‌های جامعه مدنی گفت‌وگو می‌کنند. دیپلماسی سایبر حتی با توانمندسازی کشورهای دیگر به کمک فناوری نیز ارتباط دارد (Owen, 2015, pp. 148-167).

۳-۱-۲. دیپلماسی سایبر به معنای «دیپلماسی از طریق فضای مجازی»

با بررسی پژوهش‌های صورت‌گرفته در این حوزه، برخی پژوهش‌ها از اصطلاح دیپلماسی سایبر به معنای «دیپلماسی از طریق فضای مجازی» استفاده نموده‌اند. این تعاریف دیپلماسی سایبر را ادامه‌دهنده دیپلماسی عمومی دانسته و فضای مجازی را ابزاری برای ارتباط با سایر ملل در جهت تحقق اهداف سیاست خارجی خود دانسته‌اند.

به‌کارگیری اصطلاح دیپلماسی سایبر هم به مقصود «دیپلماسی برای فضای مجازی» و هم «دیپلماسی از طریق فضای مجازی» بر تشریح مفهومی موجود در این زمینه دامن زده است؛ زیرا اصطلاح دیپلماسی دیجیتال نیز از معنای «دیپلماسی از

طریق فضای مجازی» نمایندگی می‌کند. از همین روی در ادامه تعاریفی که در آن‌ها از اصطلاح دیپلماسی سایبر استفاده شده و منظورشان «دیپلماسی از طریق فضای مجازی» بوده است جمع‌آوری شده است.

جدول (۴): تعاریف دیپلماسی سایبر به معنای «دیپلماسی از طریق فضای مجازی»

ردیف	نویسندگان	سال	تعریف
۱	Kumar	۲۰۲۲	دیپلماسی سایبر مفهومی تازه است که به استفاده از ابزارهای دیجیتال و روش‌ها برای پیشرفت اهداف دیپلماتیک گفته می‌شود.
۲	M. Hernandez-de-Menendez, C. A. E. Díaz	۲۰۲۰	علاوه بر این می‌توان گفت دیپلماسی سایبر ادامه تکامل دیپلماسی عمومی است و غالباً به‌عنوان دیپلماسی عمومی ۲ شناخته می‌شود.
۳	Hodžić, N.	۲۰۱۷	بیشتر از اصطلاح دیپلماسی سایبر برای توصیف تحولات جاری در حوزه پیاده‌سازی دیپلماسی در عصر دیجیتال استفاده می‌کنند. بنا به گفته او، روند تکامل دیپلماسی در فضای سایبری حول استفاده از رسانه‌های اجتماعی جدید، گرایش به بازیگران مردمی و شکل‌گیری تهدیدات سایبری و رفتار سایبری به‌عنوان یکی از حوزه‌های جدید سیاست‌های بین‌المللی حرکت می‌کند.
۴	Kleiner, J.	۲۰۰۸	دیپلماسی سایبر: تکامل فعالیت‌های دیپلماسی عمومی در عصر دیجیتال.
۵	Saunders, M., Lewis, P., Thornhill, A.	۲۰۰۷	فضای سایبری با تأمین ابزارهای دیجیتال / سایبری به پیاده‌سازی کارآمدتر راهبردهای دیپلماتیک کمک می‌کند و درعین حال طیف وسیعی از تدابیر دولت‌محور را ممکن می‌سازد که می‌توانند از استانداردهای دیپلماتیک و روش‌ها و روحیه شناخته‌شده آن بهره‌مند شوند.

منبع: (پژوهشگران)

همان‌طور که مشاهده می‌شود تعاریف این قسمت با تعاریف ارائه شده از دیپلماسی دیجیتال هر دو به‌منظور «دیپلماسی از طریق فضای مجازی» استفاده

شده‌اند. از این روی جمع‌بندی این قسمت پس از بررسی تعاریف دیپلماسی دیجیتال در بخش بعدی ارائه خواهد شد.

۳-۱-۳. دیپلماسی دیجیتال به معنای «دیپلماسی از طریق فضای مجازی»

اتصال به دورترین نقاط، تسهیل ورود بازیگران جدید به‌ویژه بازیگران غیردولتی و حتی شهروندان، چرخش آزاد اطلاعات، امکان ارتباط مستقیم و بی‌واسطه با مخاطبان و مهم‌تر از همه، امکان شخصی‌سازی محتوای پیام و اندازه‌گیری بازخورد از جمله تحولاتی است که در حوزه دیپلماسی با ظهور فناوری اطلاعات و ارتباطات رقم خورده است (فرهنگی و دیگران، ۱۳۹۳، ص. ۹۰). این تحولات منجر به تغییر در شکل و محتوای دیپلماسی شده و پدیده‌های جدیدی به نام دیپلماسی دیجیتال، تله دیپلماسی، دیپلماسی الکترونیکی، دیپلماسی شبکه‌های اجتماعی و غیره را به‌وجود آورده است (گنجی‌دوست، ۱۳۸۷، ص. ۱۸۵).

پیاده‌سازی دیپلماسی عمومی سه مزیت اصلی دارد که عبارت‌اند از: ۱) ارائه یک ابزار فوق‌العاده کارآمد برای انتقال اطلاعات، ۲) ایجاد امکان انتقال پیام موردنظر به مخاطبان هدف و ۳) ایجاد امکان ارتباط دوطرفین بین دیپلمات‌ها و ملت‌های خارجی (کوهکن، ۱۴۰۱). دیپلماسی دیجیتال در واقع از دیپلماسی عمومی نشئت گرفته است با این تفاوت که دیپلماسی عمومی را در فضای مجازی پیگیری کرده و از ابزارها و مزیت‌های آن بهره می‌برد. از همین روی برخی از محققان به دیپلماسی دیجیتال را دیپلماسی عمومی ۲ می‌نامند (Hernandes, 2020).

دیپلماسی دیجیتال مزایای متعددی نسبت به دیپلماسی سنتی دارد. این امکان ارتباط سریع و مستقیم را فراهم می‌کند، گفت‌وگو را در سراسر مرزها تسهیل می‌کند، دسترسی به پیام‌های دیپلماتیک را افزایش می‌دهد و امکان تعامل هدفمند با مخاطبان خاص را فراهم می‌کند (Bjola, 2015, pp. 38-44).

بنا به گفته تام فلچر، دیپلماسی دیجیتال رسماً در تاریخ ۴ فوریه ۱۹۹۴ متولد شد یعنی زمانی که کارل بیلد^۱ نخست‌وزیر وقت سوئد اولین پست الکترونیک دیپلماتیک را برای بیل کلینتون رئیس‌جمهور وقت آمریکا ارسال و به‌خاطر رفع تحریم ویتنام به او تبریک گفت (Fletcher, 2016, p. 71).

1. Carl Bildt

دیپلماسی دیجیتال هم از دیدگاه تعریف این مقاله، یک مفهوم نسبتاً جدید است. این اصطلاح برای توصیف فعالیت‌های دیپلماسی با ابزارهای مجازی به کار برده شده است؛ به‌عنوان مثال چند محقق در کتابی با عنوان «دیپلماسی سایبری؛ مدیریت سیاست خارجی در قرن بیست‌ویکم»^۱ درباره تأثیر اینترنت و فناوری‌های جدید بر اهداف، ابزارها و ساختارهای دیپلماسی بحث کردند (Potter, 2002).

اهداف اولیه دیپلماسی دیجیتال شامل ترویج برنامه سیاست خارجی یک کشور، ارائه تصویر مثبت ملی، تعامل با مردم خارجی و ایجاد شبکه‌ها و مشارکت در فضای دیجیتال است. این امر به دولت‌ها اجازه می‌دهد تا اطلاعات را منتشر کنند، بر افکار عمومی تأثیر بگذارند، به بحران‌ها پاسخ دهند و درک بین فرهنگی را از طریق تعاملات واقعی تقویت کنند. کشورها به‌واسطه دیپلماسی دیجیتال در دو سطح (بازیگران دولتی و غیردولتی) می‌توانند پیام سیاست خارجی و تصویر کشور را مطابق با ویژگی مخاطبان محلی (مانند: تاریخ، فرهنگ، ارزش‌ها و سنت‌ها) تعدیل کنند تا بتوانند اهداف سیاست خارجی را محقق سازند و تصویر و کشور موردنظر خود را ترسیم کنند.

سکوه‌های دیجیتال همچنین فرصت‌هایی را برای مشارکت عمومی و دیپلماسی مردمی فراهم می‌کنند و به شهروندان این امکان را می‌دهند که در بحث‌های برخط شرکت کنند و به فرایندهای دیپلماتیک کمک کنند (Westcott, 2009, pp. 8-9). در ادامه منتخبی از تعاریف موجود از دیپلماسی دیجیتال آمده است تا درنهایت بتوان تعریف مختاری از آن ارائه کرد:

جدول (۵): تعاریف دیپلماسی دیجیتال

ردیف	نویسندگان	سال	تعریف
۱	Riordan, S.	۲۰۱۶	دیپلماسی دیجیتال یک اصطلاح مرتبط اما متفاوت است و به‌عنوان «استفاده از تارنماهای شبکه‌های اجتماعی برای تقویت گفت‌وگو با مردم برخط» تعریف شده است.
۲	Diplo	۲۰۲۱	ابزارهای جدید برای فعالیت‌های دیپلماتیک (مانند: رسانه‌های اجتماعی، کلان داده، هوش مصنوعی).
۳	Hocking, B., & Melissen, J.	۲۰۱۵	دیپلماسی دیجیتال نیز معروف است به استفاده از

1. Cyber diplomacy; Managing foreign policy in twenty first century

ردیف	نویسندگان	سال	تعریف
			فناوری‌های جدید و رسانه‌های اجتماعی در بافتار فعالیت‌های سنتی از جمله اهداف کنسولی اطلاق می‌گردد.
۴	Copeland, D.	۲۰۱۵	دیپلماسی دیجیتال بر اتکاء فزاینده بر فناوری برای انجام وظایف دیپلماتیک تمرکز کرده است.
۵	Andreas Sandre	۲۰۱۵	دیپلماسی دیجیتال به‌عنوان پاسخی به اهمیت روزافزون فناوری‌های دیجیتال در شکل دادن به روابط بین‌الملل و تلاش‌های دیپلماسی عمومی ظاهر شده است. از قدرت اینترنت و رسانه‌های اجتماعی برای تسهیل ارتباط مستقیم بین دولت‌ها، دیپلمات‌ها و شهروندان کشورهای مختلف، با دورزدن واسطه‌های سنتی مانند رسانه‌های قدیمی استفاده می‌کند.
۶	علی‌اکبر فرهنگی، علیرضا قرآنتی، حسن کربلایی حاجی اوغلی	۱۳۹۳	حل مشکلات سیاست خارجی از طریق استفاده از فضای مجازی.

منبع: (پژوهشگران)

بر طبق این تعاریف می‌توان این‌گونه جمع‌بندی کرد که دیپلماسی دیجیتال ادامه دیپلماسی عمومی از طریق فضای مجازی است. در یک تعریف دیپلماسی دیجیتال عبارت است از: «استفاده از ابزارهای مختلف فضای مجازی و مزایای آن جهت برقراری دیپلماسی عمومی مؤثر و ارتقای تصویر ملی کشورها». بدیهی است که در این نوع از دیپلماسی، با شکل‌گیری رسانه‌های اجتماعی که قابلیت ارتباط تعاملی را برقرار کرده‌اند، شهروندان و بازیگران غیردولتی نقش مهم‌تری را ایفا خواهند کرد؛ بنابراین توئیتر دیپلماسی، دیپلماسی الکترونیکی، اینستاگرام دیپلماسی، گوگل دیپلماسی، فیسبوک دیپلماسی و غیره همگی مفاهیمی هستند که نشانگر نگاه ابزاری به فضای مجازی و رسانه‌های اجتماعی در راستای پیشبرد اهداف سیاست خارجی است و از این‌روی نوعی از دیپلماسی دیجیتال به حساب می‌آیند.

۳-۱-۴. جمع‌بندی تعریف مفاهیم

همان‌گونه که از تعاریف فوق مشخص است، پیرامون به‌کارگیری اصطلاحات با مقصود دیپلماسی از طریق فضای مجازی، هم از مفهوم دیپلماسی سایبر و هم از مفهوم دیپلماسی دیجیتال استفاده شده که نشانگر تشتمت مفهومی موجود در این حوزه است. با وجود این پس از مدتی تحقیقات مربوط به این حوزه به سه دسته اصلی تقسیم می‌شود:

۱- تحقیقات ابتدایی در ارتباط میان دیپلماسی و فضای مجازی عمدتاً هم از اصطلاح دیپلماسی سایبر و هم از دیپلماسی دیجیتال استفاده کرده‌اند؛ اما مقصود و منظورشان «دیپلماسی از طریق فضای مجازی» بوده است؛

۲- پس از مدتی با به‌وجود آمدن دغدغه «دیپلماسی برای فضای مجازی» از هر دو اصطلاح دیپلماسی سایبر و دیپلماسی دیجیتال به این منظور استفاده کرده‌اند؛

۳- که به‌روزترین تحقیقات هستند و اغلب پس از مقاله ریوردان (۲۰۱۶) به نگارش درآمده‌اند، از اصطلاح دیپلماسی سایبر به منظور «دیپلماسی برای فضای مجازی» و از اصطلاح دیپلماسی دیجیتال برای «دیپلماسی از طریق فضای مجازی» استفاده کرده‌اند. باین حال هنوز تشتمت مفهومی در این حوزه وجود دارد و برخی محققان این دو اصطلاح را به‌جای یکدیگر به‌کار می‌برند.

این تشتمت مفهومی در مقالات و کتب ترجمه و تألیف شده به زبان فارسی پُررنگ‌تر شده است. در منابع فارسی «دیپلماسی برای فضای مجازی» تقریباً مغفول بوده و تمامی منابع آن در جدول (۱) آمده است. در اکثر این تحقیقات همان‌گونه که قابل مشاهده است از اصطلاح دیپلماسی سایبری استفاده شده است که یک ترکیب وصفی بوده و به‌نوعی نگاه ابزاری به فضای مجازی را متبادر می‌کند؛ بنابراین به‌کارگیری مفهوم دیپلماسی سایبری به منظور دیپلماسی برای فضای مجازی یک غلط مصطلح در منابع فارسی بوده است.

در منابع فارسی بسیاری از تحقیقات مربوط به «دیپلماسی از طریق فضای مجازی» انجام شده است و برای این منظور هم از اصطلاح دیپلماسی دیجیتال و هم از اصطلاح دیپلماسی سایبری استفاده شده که خلط مفهومی در این زمینه را دوچندان کرده است.

درنهایت با بررسی انجام شده، پیشنهاد پژوهشگران در این مقاله در راستای پایان دادن به تشتمت مفهومی موجود، استفاده از دیپلماسی سایبر به‌منظور

«دیپلماسی برای فضای مجازی» و دیپلماسی دیجیتال برای «دیپلماسی از طریق فضای مجازی» است. مقایسه دو مفهوم از جنبه‌های مختلف در بخش مطالعه تطبیقی آمده است.

۲-۳. مبانی نظری

۱-۲-۳. حکمرانی فضای مجازی

حکمرانی مفهومی پیچیده است که به فرایندها، ساختارها و سازوکارهایی اطلاق می‌شود که جوامع و سازمان‌ها از طریق آن‌ها تصمیم می‌گیرند و اجرا می‌کنند. این شامل ترتیبات رسمی و غیررسمی است که رفتار افراد، گروه‌ها و نهادها را هدایت می‌کند (Rhodes, 2017, pp. 394-396). در عصر جدید، حکمرانی به‌عنوان چهارچوبی برای درک و بهبود اثربخشی، شفافیت و پاسخگویی نهادهای دولتی و خصوصی اهمیت پیدا کرده است (Bevir, 2010).

جهانی شدن تأثیر عمیقی بر بحث‌های حکمرانی داشته است. با ظهور چالش‌های فراملی، محققان شروع به بررسی نقش حکمرانی در پرداختن به مسائل جهانی مانند تغییرات آب و هوا، وابستگی متقابل اقتصادی و حقوق بشر کردند. این چشم‌انداز بر نیاز به سازوکارهای حکمرانی جهانی و همکاری بین دولت - ملت‌ها، سازمان‌های بین المللی و بازیگران غیردولتی تأکید می‌کند (Peters, 2000, pp. 29-57). حوزه فضای مجازی نیز از این قاعده مستثناء نخواهد بود.

حکمرانی فضای مجازی به سازوکارها، فرایندها و ساختارهایی اطلاق می‌شود که برای تنظیم و مدیریت فعالیت‌ها در فضای مجازی ایجاد می‌شود. این شامل توسعه و اجرای سیاست‌ها، هنجارها و قوانینی است که رفتار را هدایت می‌کند، امنیت را تضمین می‌کند، از حقوق محافظت می‌کند و همکاری در حوزه دیجیتال را ارتقا می‌دهد. مفهوم حکمرانی فضای مجازی به دلیل اهمیت روزافزون اینترنت و به‌هم‌پیوستگی شبکه‌های جهانی مورد توجه روزافزون قرار گرفته است (DeNardis, 2014, pp. 1-32).

حکمرانی فضای مجازی طیف وسیعی از مسائل از جمله امنیت سایبری، حفاظت از داده‌ها، حریم خصوصی، حقوق مالکیت معنوی، آزادی بیان برخط و جریان‌های فرامرزی داده را دربرمی‌گیرد. این شامل مشارکت و هماهنگی چندین ذی‌نفع از جمله دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی، نهادهای بخش خصوصی، جامعه مدنی و

جوامع فنی است. این بازیگران برای توسعه استانداردها، پروتکل‌ها و بهترین شیوه‌هایی که عملکرد فضای مجازی را شکل می‌دهند، همکاری می‌کنند (Mueller, 2010, pp. 107-126).

یکی از چالش‌های کلیدی در حکمرانی فضای مجازی ایجاد تعادل بین ارتقای امنیت و حفظ حقوق و آزادی‌های فردی است. دستیابی به این تعادل مستلزم همکاری بین‌المللی، مشارکت چندجانبه و توسعه چهارچوب‌های قانونی است که پاسخگوی پیشرفت‌های فناوری باشد (Dutton, 2019, pp. 531-554).

حکمرانی فضای مجازی به‌عنوان یک فضای متغیر و ناپایدار نیازمند نگاهی جامع با توجه به همه ابعاد و وجوه آن است (عاملی، ۱۳۹۷، ص. ۱۱). در راستای شناخت بهتر مفهوم حکمرانی فضای مجازی، می‌توان آن را به سه دسته اصلی حکمرانی «با» فضای مجازی، حکمرانی «بر» فضای مجازی و حکمرانی «در عصر» فضای مجازی تقسیم نمود (فیروزآبادی، ۱۳۹۹، ص. ۹۹). چنانچه از رویکرد اول به سمت رویکرد سوم حرکت کنیم، نسبت میان این دو مفهوم پیچیده‌تر خواهد شد. در ادامه به تشریح هریک از این وجوه پرداخته شده است:

الف) حکمرانی «بر» فضای مجازی

ساماندهی و مدیریت فضای مجازی دغدغه اصلی در این سطح از حکمرانی است. درواقع فضای مجازی موضوع حکمرانی قرار می‌گیرد. در چنین حالتی دولت‌ها فضای مجازی را به‌عنوان یکی از عرصه‌های زندگی بشری در نظر گرفته و تأثیرات متقابل آن را با دیگر حوزه‌ها مدیریت خواهند کرد (فیروزآبادی، ۱۳۹۹، ص. ۱۰۰). در حکمرانی بر فضای مجازی، فضای مجازی به‌عنوان یکی از قلمروهای تحت حکمرانی دولت‌ها قرار خواهد گرفت، خواه اینکه آن دولت به‌دنبال کنترل آن باشد و یا از آن به‌عنوان ابزاری برای توسعه استفاده نماید.

ب) حکمرانی «با» فضای مجازی

مقصود اصلی در این نوع از حکمرانی، اعمال قدرت در فضای حقیقی است. فضای مجازی به‌مثابه ابزاری در خدمت حکمرانی است. به‌بیان‌دیگر اصل حکمرانی است و از فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی به‌عنوان ابزاری در راستای پیشبرد اهداف حکمرانی استفاده می‌شود. دولت الکترونیک مصداقی از این نوع حکمرانی فضای مجازی به حساب می‌آید (فیروزآبادی، ۱۳۹۹، ص. ۹۹). در این لایه فضای مجازی

در منطق و رویکرد حکمرانی تغییر ایجاد نکرده و صرفاً ابزاری برای تسهیل تحقق کارکردهای آن است (قربانی، ۱۴۰۱، ص. ۲۴).

ج) حکمرانی «عصر» فضای مجازی^۱

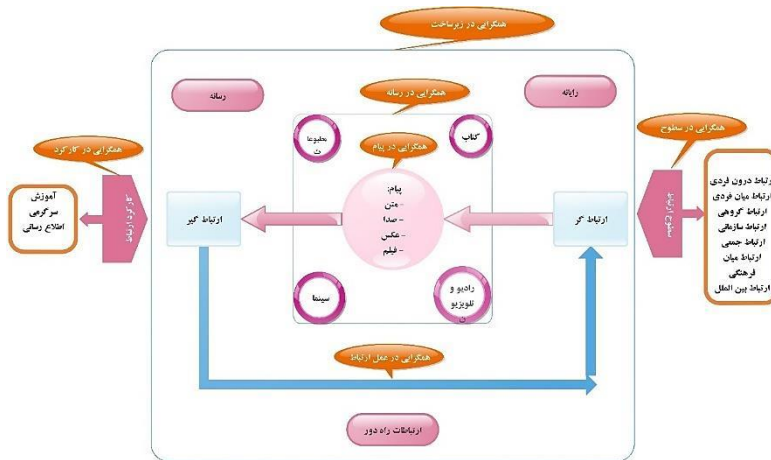
در این سطح از حکمرانی فضای مجازی، نگاه به فضای مجازی، نگاهی تمدن‌ساز است. فضای مجازی تمامی نظم زندگی بشری را متحول می‌کند. در این رویکرد دولت‌ها ماهیت تحولی فضای مجازی را پذیرفته و به آن صرفاً به‌عنوان مسبب برخی از مسائل نگاه نمی‌کنند بلکه معتقدند که فضای مجازی می‌تواند زندگی مردم را متحول کرده و افق تمدنی جدیدی را بسازد (فیروزآبادی، ۱۳۹۹، ص. ۱۰۰). حکمرانی در عصر فضای مجازی فراتر از دو سطح پیشین به‌دنبال آن است که نظام حکمرانی را بر اساس تغییراتی که فضای مجازی ایجاد کرده است، دستخوش تغییر و تحول مثبت کند (قربانی، ۱۴۰۱، ص. ۲۴). به‌عبارتی دیگر، این رویکرد به‌دنبال هم‌افزایی میان دو رویکرد قبلی ناشی از تأثیر و تأثرهای آن‌ها بر یکدیگر است.

۳-۲-۲. همگرایی ارتباطی جامع مجازی

یکی از مبانی نظری‌ای که به خوبی می‌تواند عصربودگی فضای مجازی را توجیه کند، جریان نظری «همگرایی»^۲ است. نصراللهی (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «چالش مفهومی همگرایی در عصر دیجیتال؛ مفهوم‌پردازی «همگرایی ارتباطی جامع مجازی»» ضمن مروری تحلیلی بر تعاریف گوناگون همگرایی، درنهایت این تعریف منتخب را ارائه می‌کند: «فرایند تقارب و یکپارچگی در: ۱- عمل ارتباط (میان فرستنده و گیرنده)، ۲- ابزار ارتباط (میان رسانه‌های همگانی)، ۳- پیام ارتباط (میان دیداری و شنیداری)، ۴- سطوح ارتباط (میان ارتباط جمعی و غیر جمعی) و ۵- کارکرد ارتباط (میان اطلاع‌رسانی، آموزشی و سرگرمی) است که ۶- بر اثر دیجیتال شدن (یکپارچگی بین سه زیرساخت نظام داده‌ها (فناوری اطلاعات)، ارتباطات دور و رسانه‌ها) در رسانه اینترنت به وقوع پیوسته است».

بر همین اساس، مدل مفهومی ذیل پیشنهاد شده است:

۱. این مقاله ترجیح می‌دهد که جای حکمرانی «در عصر» فضای مجازی از اصطلاح حکمرانی «عصر» فضای مجازی استفاده کند؛ چراکه اولاً، واژه «در» موجب کژتابی شده و کمی همپوشانی با حکمرانی «بر» ایجاد می‌کند. ثانیاً، اصطلاح کوتاه‌تر می‌شود و ثالثاً، گویاتر خواهد شد.

منبع: (نصراللهی، ۱۳۹۹، ص. ۳۲۲)

شکل (۱): مدل مفهومی همگرایی ارتباطی جامع مجازی

بر اساس تعریف و مدل فوق، یکی از شقوق همگرایی ارتباطی، همگرایی در سطوح ارتباطی میان ارتباط جمعی و غیرجمعی است. با توجه به تعریف ارائه شده از دیپلماسی سایبر، بایستی آن را ارتباط غیرجمعی بدانیم که مبتنی بر ارتباط مستقیم و بدون واسطه میان فردی، گروهی، سازمانی و بین‌المللی است؛ این در حالی است که دیپلماسی دیجیتال را بایستی بسان ارتباط جمعی بدانیم که مبتنی بر ارتباط غیرمستقیم و با واسطه رایانه‌ای است. بر اساس منطق همگرایی، در عصر فضای مجازی این دو ساحت ارتباطات مستقیم (دیپلماسی سایبر) و ارتباطات غیرمستقیم (دیپلماسی دیجیتال) به شدت به یکدیگر نزدیک شده و مرز میان آنها در حال کم‌رنگ شدن است.

۴. روش پژوهش

روش گردآوری داده‌ها در این مقاله روش کتابخانه‌ای است. تحقیق کتابخانه‌ای فرایندی منظم و گام‌به‌گام است که برای گردآوری اطلاعات جهت نگارش مقالات مورد استفاده قرار می‌گیرد. در روش کتابخانه‌ای از مهم‌ترین و مرتبط‌ترین تحقیقات انجام‌شده مانند مقالات، کتب و پایان‌نامه‌ها در فرایند نگارش تحقیق استفاده خواهد شد (حافظ‌نیا، ۱۴۰۱). در این مقاله نیز با استفاده از مرور تعاریف موجود از دو مفهوم دیپلماسی سایبر و دیپلماسی دیجیتال بر اساس تحقیقات انگلیسی و فارسی گذشته تا نیمه اول سال ۱۴۰۲ به دنبال مرزبندی مفهومی میان این دو مفهوم بوده و

در این راستا از روش توصیفی - تحلیلی استفاده شده است. در تحقیقات توصیفی - تحلیلی پژوهشگر علاوه بر تصویرسازی آنچه هست به تشریح و تبیین دلایل چگونگی بودن و چرایی وضعیت مسئله و ابعاد آن می‌پردازد. در این مقاله نیز مبتنی بر نظریات حکمرانی فضای مجازی و همگرایی به توصیف و تحلیل دو مفهوم دیپلماسی سایبر و دیپلماسی دیجیتال بر اساس مؤلفه‌های تعریف، کنشگر، مورد کنش، هدف، نوع حکمرانی و ابزارها پرداخته شده است.

۵. یافته‌ها

۵-۱. مطالعه تطبیقی دیپلماسی سایبر و دیپلماسی دیجیتال

همان‌طور که پیش از این توضیح داده شد، دیپلماسی سایبر به استفاده از منابع و ابزارهای دیپلماتیک در راستای ارتقای حکمرانی فضای مجازی کشورها اطلاق دارد. در چنین رویکردی کنشگر دیپلماسی و مورد کنش فضای مجازی خواهد بود. در واقع این فرایندهای دیپلماتیک است که بر فضای مجازی اثرگذار است. هدف دیپلماسی سایبر ارتقای حکمرانی فضای مجازی کشورهاست و در این راستا از ابزارهای گوناگونی همچون اجلاس، سازمان‌ها و توافق‌نامه‌های بین‌المللی و منطقه‌ای، گفت‌وگوهای دو جانبه و چند جانبه و فرایندهای صادرات و واردات و سایر ابزارهای دیپلماتیک استفاده می‌شود. این نوع از دیپلماسی برخاسته از رویکرد حکمرانی «بر» فضای مجازی است. زمانی که فضای مجازی به‌عنوان موضوع حکمرانی مدنظر است. در دیپلماسی سایبر نیز موضوع دیپلماسی، فضای مجازی قرار می‌گیرد.

دیپلماسی دیجیتال در مقابل دیپلماسی سایبر به استفاده از ابزارهای فضای مجازی در راستای پیشبرد اهداف سیاست خارجی اطلاق دارد. در این نوع از دیپلماسی، هدف ارتقای سیاست خارجی و ارائه تصویر مثبت از کشورهاست و برای تحقق آن از ابزارهای گوناگون فضای مجازی مانند رسانه‌های اجتماعی استفاده می‌شود. فضای مجازی عاملی (کنشگر) در جهت اثرگذاری بر سیاست خارجی و دیپلماسی (مورد کنش) خواهد بود. دیپلماسی دیجیتال مصداقی از حکمرانی «با» فضای مجازی است. در حکمرانی «با» فضای مجازی از فضای مجازی به‌عنوان ابزاری در راستای پیشبرد حکمرانی استفاده می‌شود. دیپلماسی دیجیتال نیز نگاهی ابزاری به فضای مجازی داشته و آن را جهت تحقق اهداف سیاست خارجی و دیپلماسی به‌کار می‌گیرد.

در جدول ذیل به‌عنوان جمع‌بندی توضیحات گذشته، به مطالعه تطبیقی دو مفهوم دیپلماسی سایبر و دیپلماسی دیجیتال بر اساس مؤلفه‌های تعریف، کنشگر، مورد کنش، هدف، نوع حکمرانی فضای مجازی و ابزارهای آن پرداخته شده است:

جدول (۶): مطالعه تطبیقی دیپلماسی سایبر و دیپلماسی دیجیتال

مؤلفه‌ها	دیپلماسی سایبر	دیپلماسی دیجیتال
تعریف	دیپلماسی برای فضای مجازی	فضای مجازی برای دیپلماسی
کنشگر	دیپلماسی	فضای مجازی
مورد کنش	فضای مجازی	دیپلماسی
هدف	ارتقای حکمرانی فضای مجازی مشارکت در حکمرانی جهانی فضای مجازی، توسعه اقتصاد دیجیتال، اعمال حاکمیت ملی بر فضای مجازی	ارتقای سیاست خارجی و ارائه تصویر مثبت از کشورها، تأثیرگذاری بر افکار عمومی کشورها هدف، مشروع‌سازی سیاست خارجی
نوع حکمرانی	حکمرانی بر فضای مجازی	حکمرانی با فضای مجازی
ابزار	ابزارها و منابع دیپلماتیک مانند مذاکره، سازمان‌ها و اجلاس منطقه‌ای و بین‌المللی، صادرات و واردات و غیره	انواع ابزارها و منابع فضای مجازی مانند شبکه‌های اجتماعی، تارنما های اطلاع‌رسانی و سفارتخانه‌های مجازی و غیره

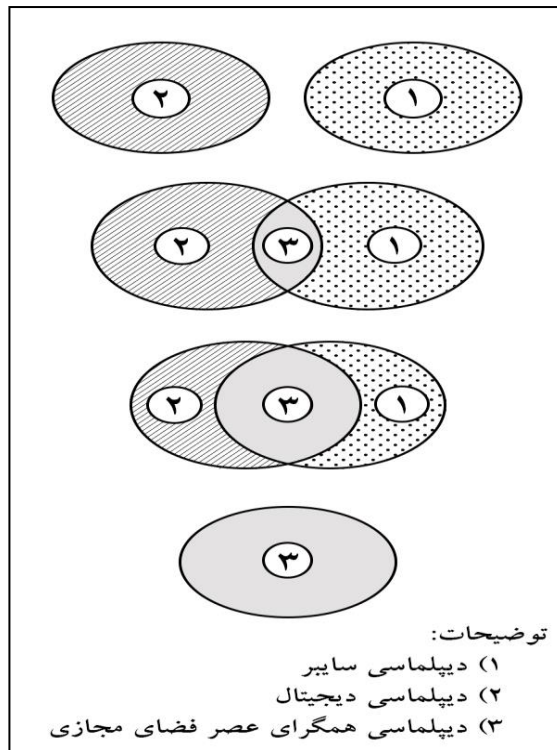
منبع: (پژوهشگران)

۵-۲. مفهوم پردازی «دیپلماسی همگرای عصر فضای مجازی»

دیپلماسی سایبر و دیپلماسی دیجیتال دو مفهوم متمایز اما به‌هم پیوسته‌اند. به گونه‌ای که تأثیر و تأثرهای بسیاری بر یکدیگر دارند. معمولاً در سیاست‌گذاری کشورها بر یکی تأکید و دیگری مورد غفلت قرار می‌گیرد، حال آنکه دیپلماسی سایبر و دیپلماسی دیجیتال می‌توانند نقش مکمل، تقدم و تأخر و به‌نوعی تقویت کننده یکدیگر را ایفا کنند. به‌عبارت‌دیگر موفقیت در دیپلماسی سایبر یا دیپلماسی دیجیتال مرهون اقدامات و فعالیت‌هایی است که در دیگری صورت می‌گیرد. مرکز دیپلو^۱ به‌خوبی نسبت میان دیپلماسی و فضای مجازی در سه دسته

تقسیم‌بندی کرده است:

- ۱- موضوعات دیجیتال در حال ظهور در دستور کار دیپلماتیک (مانند امنیت سایبری، تجارت الکترونیک، حفاظت از حریم خصوصی و غیره)؛
 - ۲- ابزارهای جدید برای فعالیتهای دیپلماتیک (مانند رسانه‌های اجتماعی، کلان داده، هوش مصنوعی و غیره)؛
 - ۳- تغییر محیط ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک دیجیتال برای فعالیتهای دیپلماتیک (حکمرانی، توزیع مجدد قدرت، وابستگی متقابل).
- مورد اول مؤید دیپلماسی سایبر، مورد دوم مؤید دیپلماسی دیجیتال است؛ اما مورد سوم به تحولاتی فراتر از دیپلماسی سایبر و دیپلماسی دیجیتال اشاره دارد.
- تفکیک کامل دو مفهوم دیپلماسی سایبر و دیپلماسی دیجیتال امری منطقی نیست و هم در میدان عمل و هم در ساحت نظری قطعاً اشتراکاتی خواهند داشت. ضمن آنکه پیشرفت چشمگیر فضای مجازی، عرصه‌های زندگی بشری را چنان متحول کرده است که دیگر حکمرانی «بر» و یا «با» فضای مجازی در حال از دست دادن معنای خود هستند. امروزه با پدیده‌هایی همچون هوش مصنوعی، متاورس و غیره، «حکمرانی عصر فضای مجازی» نقش پررنگ‌تری دارد.
- بر همین اساس، تلفیق دو مبنای نظری: ۱- حکمرانی عصر مجازی و ۲- همگرایی ارتباطی جامع مجازی (در بعد سطوح ارتباطی) ایده و مفهوم «دیپلماسی همگرایی عصر فضای مجازی» را به عنوان حالتی مطلوب و ایدئال پیشنهاد می‌دهد که در آن، دیپلماسی سایبر و دیپلماسی دیجیتال منجر به هم‌افزایی یکدیگر شده و در قلمرو حکمرانی عصر فضای مجازی به نقش‌آفرینی می‌پردازند. در شکل (۲) با عنوان مدل مفهومی دیپلماسی سایبر، دیپلماسی دیجیتال و دیپلماسی همگرایی عصر فضای مجازی و ارتباط میان این سه نوع، قابل مشاهده است:

منبع: (پژوهشگران)

شکل (۲): مدل مفهومی دیپلماسی سایبر، دیپلماسی دیجیتال و دیپلماسی همگرایی عصر فضای مجازی

طبق این مدل، با گذشت زمان و با روند فزاینده عصرگونگی فضای مجازی و همگرایی ارتباطی، دو مفهوم دیپلماسی دیجیتال و سایبر درهم‌تنیده‌تر شده و از سطح تباین به سطح تساوی خواهند رسید. وجه مشترک این دو، تحت عنوان دیپلماسی همگرایی عصر فضای مجازی، مطرح شده است؛ برای مثال، می‌توان به عملکرد کشور چین پیرامون تیک‌تاک اشاره نمود. در این مورد می‌توان گفت موفقیت دیپلماسی دیجیتال چین به‌ویژه با مخاطبان آمریکایی مرهون دیپلماسی سایبر این کشور در صادرات سکوی تیک‌تاک به کشور آمریکا بوده است. به عبارت بهتر تا زمانی که تیک‌تاک به کشور آمریکا وارد نشده بود، دیپلماسی دیجیتال چین در آمریکا از عمق راهبردی خوبی برخوردار نبوده است. همچنین

وجود فناوری‌ها و سکوهایی داده‌محور^۱ مانند رسانه اجتماعی تیک‌تاک در آمریکا باعث می‌شود تا چین با دسترسی به داده‌های شهروندان آمریکایی، راهبردهای خود در زمینه دیپلماسی دیجیتال را هدفمند و شخصی‌سازی شده برنامه‌ریزی کند؛ البته ناگفته نماند که صادرات برندهای ملی به‌ویژه در زمینه‌های فناوری و نوآوری نشان دهنده پیشرفته بودن این کشورها و تصویرسازی مثبت از کشور مبدأ در کشور مقصد خواهد بود که خود از اهداف دیپلماسی دیجیتال است. از سویی دیگر، دیپلماسی سایبر موفق کشور چین در صادرات سکوی تیک‌تاک مرهون اقدامات صورت گرفته در عرصه دیپلماسی دیجیتال است. کلیپ‌های منتشرشده از تیک‌تاک در شبکه‌های اجتماعی دیگری مانند اینستاگرام و فیسبوک منجر به جذب مخاطبان بسیاری به سکوی تیک‌تاک شد.

پیرامون ایالات متحده نیز این موضوع صدق می‌کند. به‌نوعی صادرات غول‌های پلتفرمی آمریکایی به کشورهای مختلف باعث تضمین موفقیت در دیپلماسی دیجیتال این کشور شده است. از سویی دیگر حضور این برندها در کشورهای دیگر، از آمریکا تصویر کشوری پیشرفته و پیشگام در حوزه فناوری را نمایش گذاشته است؛ به‌عنوان مثالی عینی‌تر نیز می‌توان به اقدام آمریکا بر علیه تیک‌تاک اشاره نمود. دیپلماسی دیجیتال موفق آمریکا در ارائه تصویر استیضاح مدیرعامل تیک‌تاک و مظلومیت شهروندان این کشور، سیاست‌های دیپلماسی سایبر آمریکا در مقابله جهانی با تیک‌تاک را مشروع جلوه داد.

در دیپلماسی همگرای عصر فضای مجازی، دیپلماسی و فضای مجازی به‌صورت توأمان به‌عنوان کنشگر و مورد کنش عمل خواهد کرد. هدف این نوع از دیپلماسی نیز ارتقای هم‌افزای حکمرانی فضای مجازی و سیاست خارجی خواهد بود. در جدول (۷) مقایسه تطبیقی دیپلماسی سایبر، دیپلماسی دیجیتال و دیپلماسی همگرای عصر فضای مجازی به‌عنوان جمع‌بندی مقاله آمده است:

جدول (۷): مقایسه تطبیقی دیپلماسی سایبر، دیپلماسی دیجیتال و دیپلماسی همگرای عصر فضای مجازی

مؤلفه‌ها	دیپلماسی سایبر	دیپلماسی دیجیتال	دیپلماسی همگرای عصر فضای مجازی
تعریف	دیپلماسی برای	فضای مجازی برای	دیپلماسی و فضای مجازی

مؤلفه‌ها	دیپلماسی سایر	دیپلماسی دیجیتال	دیپلماسی همگرا در عصر فضای مجازی
	فضای مجازی	دیپلماسی	برای یکدیگر
کنشگر	دیپلماسی	فضای مجازی	دیپلماسی و فضای مجازی
مورد کنش	فضای مجازی	دیپلماسی	دیپلماسی و فضای مجازی
هدف	ارتقای حکمرانی فضای مجازی	ارتقای سیاست خارجی	ارتقای توأمان حکمرانی فضای مجازی و سیاست خارجی
نوع حکمرانی	حکمرانی بر فضای مجازی	حکمرانی با فضای مجازی	حکمرانی عصر فضای مجازی
ابزارها	ابزارها و منابع دیپلماتیک	انواع ابزارها و منابع فضای مجازی	ابزارها و منابع دیپلماتیک و ابزارها و منابع فضای مجازی به‌صورت توأمان

منبع: (پژوهشگران)

نتیجه‌گیری

رابطه بین دیپلماسی دیجیتال و دیپلماسی سایر پویا و متقابلاً تقویت‌کننده است. دیپلماسی دیجیتال با استفاده از فناوری‌های دیجیتال، تأثیر ابتکارات دیپلماسی سایر را از طریق ارتباطات مؤثر، دیپلماسی عمومی و گفت‌وگوی چندجانبه افزایش می‌دهد. به‌طور مشابه، دیپلماسی سایر پایه‌ای را برای دیپلمات‌های دیجیتال فراهم می‌کند تا از رفتار مسئولانه در فضای سایبری حمایت کنند و همکاری بین‌المللی در زمینه امنیت سایبری را تسهیل کنند. هم‌افزایی بین این دو شکل دیپلماسی، رویکردی جامع و به‌هم‌پیوسته برای رسیدگی به چالش‌ها و فرصت‌های ارائه‌شده توسط عصر دیجیتال در روابط بین‌الملل ایجاد می‌کند. این رویکرد در این مقاله «دیپلماسی همگرای عصر فضای مجازی» نام‌گذاری شده است. به‌طور کلی موفقیت در این الگو، بسیار وابسته به میزان قدرت سایبری هر کشور است. با این حال برای تمامی کشورها در دستور کار قرار دادن این مدل به‌عنوان الگویی مطلوب باید مورد توجه قرار گیرد. در ایران اما دیپلماسی سایر تا حد زیادی مورد غفلت قرار گرفته است؛ برای مثال در زمینه شهادت سردار قاسم سلیمانی عدم به‌کارگیری دیپلماسی سایر قوی، عملکرد ایران در زمینه دیپلماسی دیجیتال با موضوع عمل وقیحانه و

غیرقانونی کشور آمریکا را به سرعت تضعیف کرد. براین اساس پیشنهاد می‌شود دیپلماسی همگرای عصر فضای مجازی به سرعت در دستور کار سیاست‌گذاران کشور قرار گیرد. در ادامه پیشنهادهای سیاستی در این زمینه ارائه شده است:

الگوی دیپلماسی همگرای عصر فضای مجازی به‌عنوان مدل مطلوب در پیوند دیپلماسی دیجیتال و دیپلماسی سایبر در دستور کار سیاست‌گذاری کشور قرار گیرد. نهادهای متولی این زمینه همچون وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، معاونت فضای مجازی صداوسیما و غیره در هماهنگی با یکدیگر رویکردهای تسهیل‌گرانه در زمینه دیپلماسی همگرای عصر فضای مجازی به کار گیرند.

به دو بُعد سلبی و ایجابی دیپلماسی سایبر مورد توجه قرار گیرد. با توجه به ماهیت فرهنگی انقلاب اسلامی، صادرات محتوا و سکوه‌های محتوا محور به‌عنوان اولویت‌های دیپلماسی سایبر کشور مدنظر باشد.

بخش خصوصی و بازیگران غیردولتی به‌عنوان پیشران‌های دیپلماسی همگرای عصر فضای مجازی تقویت شود.

تعامل با کشورهای همسایه به‌دلیل قرابت فرهنگی، کشورهای همسو به‌دلیل سیاست‌های مشترک و سازمان‌ها و توافق‌نامه‌های بین‌المللی در اولویت باشد.

فهرست منابع

- پاینده، عمادالدین (۱۴۰۱). دیپلماسی اقتصاد دیجیتال، آزمایشگاه داده و حکمرانی، معاونت نوآوری و فناوری وزارت ارتباطات.
- پیری، خسرو؛ صنیع اجلال، مریم و رمضانی، مهدی (۱۴۰۱). راهبردهای ارتقا و توسعه همکاری‌های علمی بین‌المللی بر اساس نقش و جایگاه مراجع ملی وزارت عتف. راهبرد/اجتماعی فرهنگی، ۱۱(۲)، ۴۹۷-۵۲۸.
- جوهری، جواد (۱۳۹۶). اقتضائات سیاست‌های جذب سرمایه‌گذاری خارجی در حوزه استارت‌آپی کشور. نشریه حکمتانه، سال دوم، (۱۰)، ۲۸-۳۳.
- خلیلی‌نژاد، سجاد و غمامی، سید محمد مهدی (۱۴۰۰). امکان‌سنجی و الزامات تعمیم‌پذیری پدیده مرز به فضای مجازی. راهبرد/اجتماعی فرهنگی، ۱۰(۱)، ۶۵-۹۸.

- رامک، مهرباب و محمدی، علی (۱۳۹۸). ارائه مدل مفهومی همکاری‌های بین‌المللی با رویکرد تقویت دفاع سایبری کشور (بر اساس نظریه‌پردازی داده‌بنیاد)، فصلنامه علمی/امنیت ملی، سال دهم، شماره ۳۷، ۷-۴۲.
- رمخواه، نجمه (۱۳۹۹). مقابله با تروریسم سایبری در چهارچوب نظام حقوقی سازمان‌های بین‌المللی، فصلنامه مطالعات حقوق شهروندی، سال چهارم، (۱۵)، ۶۹-۹۹.
- سلطانی، نصراله (۱۳۹۷). به‌سوی کنوانسیون سایبری: جریان‌شناسی هنجارها و پایش روندها (بررسی محیط بین‌المللی). تهران: انتشارات سپند قلم.
- سلطانی، نصراله (۱۴۰۰). سایبر و سازمان ملل متحد. تهران: انتشارات پژوهشگاه فضای مجازی.
- عاملی، سید سعیدرضا (۱۳۹۷). الگوی حکمرانی دوفضایی. تهران: انتشارات امیرکبیر. فرهنگی، علی‌اکبر؛ قرائتی، علیرضا و کربلایی حاجی اوغلی، حسن (۱۳۹۳). دیپلماسی دیجیتال و روابط میان دولت‌ها در جوامع معاصر. نشریه مطالعات رسانه‌ای، (۹)، ۸۸-۹۹.
- فقیهی، مهدی و جلالی فراهانی، امیرحسین (۱۳۹۷). مروری بر معاهده‌های فراملی سایبری. مرکز پژوهش‌های مجلس، دفتر مطالعات ارتباطات و فناوری‌های نوین، گروه فناوری اطلاعات و ارتباطات.
- فیروزآبادی، سید ابوالحسن و همکاران (۱۳۹۹). درآمدی بر حکمرانی فضای مجازی. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام).
- قربانی، مژگان (۱۴۰۱). جایگاه دیپلماسی سایبری در ارتقای نقش بین‌المللی چین. فصلنامه مطالعات بین‌المللی، (۷۲)، ۱۱۳-۱۳۳.
- قنبری، علیرضا (۱۴۰۱). شناسایی و تحلیل راهبردی عوامل مؤثر بر بهبود عملکرد حکمرانی فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر روش تحلیل اهمیت - عملکرد. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده علوم ارتباطات، تهران، ایران.
- قنبری باغستان، عباس و کلانتری، عبدالحسین (۱۴۰۰). حکمرانی در عرصه پنجم: گذار به دیپلماسی سایبری. تهران: انتشارات پژوهشگاه فضای مجازی.
- قنبری، سمیه (۱۳۹۹). دیپلماسی سایبری روسیه برای تحول در رژیم حکمرانی فضای مجازی. فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز، (۱۰۹)، ۱۳۹-۱۷۴.
- کوهکن، محمدرضا و امینی باغبادرانی، احسان (۱۴۰۱). نه زبانی برای گفتن نه

گوشی برای شنیدن. تهران: مرکز رشد دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام).
 گنجی‌دوست، محمد (۱۳۸۷). تحولات دیپلماسی در عصر اطلاعات. فصلنامه سیاست
 دانشکده حقوق و علوم سیاسی، (۱).
 نصراللهی، محمدصادق (۲۰۲۱). چالش مفهومی همگرایی در عصر دیجیتال؛
 مفهوم‌پردازی «همگرایی ارتباطی جامع مجازی». *مطالعات بین‌رشته‌ای در رسانه*
 و فرهنگ، ۱۰(۲)، ۲۹۹-۳۲۵.

- André Barrinha & Thomas Renard (2017) Cyber-diplomacy: the making of an international society in the digital age. *Global Affairs*, 3(4-5), 353-364.
- Arquilla, J. (2014). *Cyber Diplomacy: A New Strategic Asset in Global Affairs*. In J. Der Derian & J. S. Lippert (Eds.), *International Studies Association Compendium Project: Global Cybersecurity* (pp. 157-158).
- Attatfa, A.; Renaud, K. & De Paoli, S. (2020). Cyber diplomacy: A systematic literature review. *Procedia Computer Science*, (176), 60-69.
- Avinash KUMAR, "Cyber Diplomacy-The Concept, Evolution and its Applicability", *International Journal of Cyber Diplomacy*, ISSN 2668-8662, (3), 23-32, 2022. <https://doi.org/10.54852/ijcd.v3y202203>
- Bendiek, A. (2018). The EU as a force for peace in international cyber diplomacy, *SWP Comment*, (19/2018), 1-8. Available at: <<https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-57428-2>>.
- Bevir, M. (2010). *Governance: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.
- Bygrave, L. A. (2010). Privacy and data protection in an international perspective. *Scandinavian studies in law*, 56(8), 165-200.
- Carmen-Elena CÎRNU, Alexandru GEORGESCU, Complex System Governance Theory and Conceptual Links to Cyber Diplomacy, *Studies in Informatics and Control*, ISSN 1220-1766, 32(2), 127-136, 2023. <https://doi.org/10.24846/v32i2y202312>
- Cavelty, M. D. & Mauer, V. (2016). *Power and security in the information age: Investigating the role of the state in cyberspace*. Routledge.
- Copeland, D. (2015). *Digital technology*. In A. F. Cooper, J. Heine, & R. Thakur (Eds.), *The Oxford handbook of modern diplomacy* (453-472). Oxford: OUP.
- Corneliu Bjola, Marcus Holmes (2015). *Digital Diplomacy: Theory and Practice*, Routledge.
- DeNardis, L. (2014). *The global war for internet governance*. Yale University Press.
- Diplo (2021). *Digital Diplomacy*. Available at: <https://www.diplomacy.edu/topics/digital-diplomacy/>
- Dutton, W. H. & Peltu, M. (Eds.). (2019). *Governing the Internet: An Oxford handbook*. Oxford University Press.
- Faris, Robert M.; Hal Roberts, Bruce Etling; Nikki Bourassa, Ethan

- Zuckerman & Yochai Benkler (2017). *Partisanship, Propaganda, and Disinformation: Online Media and the 2016 U.S. Presidential Election*. Berkman Klein Center for Internet & Society Research Paper.
- Fletcher, T. (2016). *Naked diplomacy: Power and statecraft in the digital age*. London: William Collins.
- Hocking, B. & Melissen, J. (2015). *Diplomacy in the digital age*. The Hague: Clingendael Institute.
- Hocking, B.; Melissen, J.; Riordan, S. & Sharp, P. (2012). *Futures for diplomacy: Integrative diplomacy in the 21st century*. The Hague: Clingendael Institute.
- Hodžić, N. (2017). *Cyber-Diplomacy: Framing the Transformation* (Doctoral dissertation, Central European University).
- Janczewski, L. E. & Colarik, A. M. (2017). *Cyber Warfare and Cyber Terrorism*. Information Science Reference.
- Kleiner, J. (2008). The inertia of diplomacy. *Diplomacy & Statecraft*, 19(2), 321-349.
- Libicki, M. C. & Sazama, G. W. (2015). *Cybersecurity and Cyberwar: What Everyone Needs to Know*.
- Maulana, Y. I. & Fajar, I. (2023). Analysis Of Cyber Diplomacy and Its Challenges For The Digital Era Community. *IAIC Transactions on Sustainable Digital Innovation (ITSDI)*, (4), 169-177. Retrieved from <http://aptikom-journal.id/index.php/itsdi/article/view/587>
- Mueller, M. L. (2010). *Networks and states: The global politics of Internet governance*. MIT Press.
- Nicholas Westcott (2009). *Digital diplomacy: The impact of the internet on international relations*. OII Working Paper No. 16, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1326476> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1326476>
- Nye Jr, J. S. (2010). *Cyber power*. Harvard Univ Cambridge MA Belfer Center for Science and International Affairs.
- Ottis, R. (2008). *Analysis of the 2007 Cyber Attacks Against Estonia from the Information Warfare Perspective*. Retrieved from Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence. Available at: https://ccdcoe.org/uploads/2018/10/Ottis2008_analysisof2007fromtheinformationwarfareperspective.pdf.
- Owen, T. (2015). *Disruptive power: The crisis of the state in the digital age*. Oxford: OUP.
- Painter, Ch. (2018), The Rise of the Internet and Cyber Technologies Constitutes one of the Central Foreign Policy Issues of the 21st Century. *The Foreign Service Journal*, Retrieved from: <https://www.afsa.org>.
- Perwej, Y.; Abbas, S. Q.; Dixit, J. P.; Akhtar, N. & Jaiswal, A. K. (2021). A systematic literature review on the cyber security. *International Journal of scientific research and management*, 9(12), 669-710.
- Peters, G. and Donald J. Savoie. (2000). *Governance in the Twenty-First Century: Revitalizing the Public Service*. McGill-Queen's University

- Press.
- Potter, E. H. (2002). *Cyber-diplomacy: Managing foreign policy in the twenty-first century*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Potter, E. H. (2002, September). *Cyber-Diplomacy - Managing Foreign Policy in the Twenty-First Century*. Retrieved from mcgill-Queen's University Press. Available at: <https://www.mqup.ca/cyber-diplomacyproducts-9780773524514.php?Page_id=73&>.
- Rhodes, R. A. W. (2017). *Understanding Governance: Policy Networks, Governance, Reflexivity and Accountability*. Open University Press.
- Riordan, S. (2016). *Cyber diplomacy vs. digital diplomacy: a terminological distinction*. USC CPD Blog (May 12). <http://uscpublicdiplomacy.org/blog/cyber-diplomacy-vs-digital-diplomacy-terminological-distinction> Accessed in November 2019.
- Riordan, Shaun (2019), *Cyber Diplomacy: Managing Security and Governance Online*, Polity Press, Cambridge, UK.
- Sandre, Andreas. (2015) *Digital Diplomacy: Conversations on Innovation in Foreign Policy*, Rowman & Littlefield Publishers.
- Saunders, M.; Lewis, P. & Thornhill, A. (2007). *Research methods*. 7 ed., Pearson, Harlow, UK.
- Schmitt, M. N. & Vihul, L. (Eds.). (2019). *Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations*. Cambridge University Press.
- Schwab, K. (2017). *The Fourth Industrial Revolution*. Retrieved from World Economic Forum. Available at: <<https://www.weforum.org/about/the-fourth-industrial-revolution-by-klaus-schwab>>.
- Solana Beatriz AQUINO (2022). Shifting from Kinetic to Cyber: A Cyber Diplomacy Literature Review. *International Journal of Cyber Diplomacy*, ISSN 2668-8662, (3), 3-11.
- Thakur, R.; Cooper, A.F.; Heiner, J. & et al. (2013). *Introduction: the challenges of 21st-century diplomacy*, in: The Oxford handbook of modern diplomacy. Oxford University Press.
- Tiirma-Klaar, Heli (2013). *Cyber Diplomacy: Agenda, Challenges and Mission*. In Katharina Ziolkowski (ed.) *Peacetime Regime for State Activities in Cyberspace, International Law, International Relations and Diplomacy*, NATO CCD COE Publication, Tallin.
- Valeriano, B. & Maness, R. C. (2018). How we stopped worrying about cyber doom and started collecting data. *Politics and Governance*, 6(2), 49-60.

References

- Ameli, Seyed Saeedreza (2017). Two-space governance model, Tehran, Amirkabir Publications. (In Persian)
- André Barrinha & Thomas Renard (2017) Cyber-diplomacy: the making of an international society in the digital age. *Global Affairs*, 3(4-5), 353-364.
- Arquilla, J. (2014). Cyber Diplomacy: A New Strategic Asset in Global Affairs. In J. Der Derian & J. S. Lippert (Eds.), *International Studies Association Compendium Project: Global Cybersecurity* (pp. 157-158).
- Attatfa, A.; Renaud, K. & De Paoli, S. (2020). Cyber diplomacy: A systematic literature review, *Procedia Computer Science*, 176, 60-69. DOI: 10.1016/j.procs.2020.08.007
- Avinash KUMAR, "Cyber Diplomacy-The Concept, Evolution and its Applicability", *International Journal of Cyber Diplomacy*, ISSN 2668-8662, vol. 3, pp. 23-32, 2022. <https://doi.org/10.54852/ijcd.v3y202203>
- Bendiek, A. (2018). The EU as a force for peace in international cyber diplomacy, *SWP Comment*, (19/2018), 1-8. Available at: <<https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-57428-2>>.
- Bevir, M. (2010). *Governance: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.
- Bygrave, L. A. (2010). Privacy and data protection in an international perspective. *Scandinavian studies in law*, 56(8), 165-200.
- Carmen-Elena CÎRNU, Alexandru GEORGESCU, *Complex System Governance Theory and Conceptual Links to Cyber Diplomacy*, *Studies in Informatics and Control*, ISSN 1220-1766, 32(2), 127-136, 2023. <https://doi.org/10.24846/v32i2y202312>
- Cavelty, M. D. & Mauer, V. (2016). *Power and security in the information age: Investigating the role of the state in cyberspace*. Routledge.
- Copeland, D. (2015). Digital technology. In A. F. Cooper, J. Heine, & R. Thakur (Eds.), *The Oxford handbook of modern diplomacy* (453–472). Oxford: OUP.
- Corneliu Bjola, Marcus Holmes (2015). *Digital Diplomacy: Theory and Practice*, Routledge.
- DeNardis, L. (2014). *The global war for internet governance*. Yale University Press.
- Diplo (2021). *Digital Diplomacy*. Available at: <https://www.diplomacy.edu/topics/digital-diplomacy/>
- Dutton, W. H. & Peltu, M. (Eds.). (2019). *Governing the Internet: An Oxford handbook*. Oxford University Press.
- Faqihi, Mehdi & Jalali Farahani, Amirhossein (2017). "Review of Transnational Cyber Agreements", *Majlis Research Center, Office of Communication and New Technologies Studies, Department of Information and Communication Technology*. (In Persian)
- Farhani, Ali Akbar; Qaraeti, Alireza & Karbalai Haji Oghli, Hassan (2014). Digital Diplomacy and Intergovernmental Relations in Contemporary Societies, *Journal of Media Studies*, (9), 88-99. (In

- Persian)
- Faris, Robert M.; Hal Roberts, Bruce Etling; Nikki Bourassa, Ethan Zuckerman & Yochai Benkler (2017). *Partisanship, Propaganda, and Disinformation: Online Media and the 2016 U.S. Presidential Election*. Berkman Klein Center for Internet & Society Research Paper.
- Firozabadi, Seyyed Abulhasan & colleagues (2019). *Development in the Age of Cyberspace*, Tehran, Imam Sadiq University Press. (In Persian)
- Fletcher, T. (2016). *Naked diplomacy: Power and statecraft in the digital age*. London: William Collins.
- Ganjidoost, Mohammad (2008). *Diplomacy Developments in the Information Age*, Policy Quarterly of the Faculty of Law and Political Sciences, (1). (In Persian)
- Ghanbari, Sommayeh (2019). *Russian Cyber Diplomacy to Transform Cyberspace Governance Regime*. *Central Asia and Caucasus Quarterly*, (109), 139-174. (In Persian)
- Ghorbani, Alireza (2022). *Identification and strategic analysis of effective factors on improving the performance of cyberspace governance in the Islamic Republic of Iran based on the importance-performance analysis method*, Master's thesis of Allameh Tabatabai University, Faculty of Communication Sciences. (In Persian)
- Ghorbani, Mojgan (2022). *The Place of Cyber Diplomacy in China's International Role Promotion*. *International Studies Quarterly*, (72), 113-133. (In Persian)
- Hocking, B. & Melissen, J. (2015). *Diplomacy in the digital age*. The Hague: Clingendael Institute.
- Hocking, B.; Melissen, J.; Riordan, S. & Sharp, P. (2012). *Futures for diplomacy: Integrative diplomacy in the 21st century*. The Hague: Clingendael Institute.
- Hodžić, N. (2017). *Cyber-Diplomacy: Framing the Transformation* (Doctoral dissertation, Central European University).
- Janczewski, L. E. & Colarik, A. M. (2017). *Cyber Warfare and Cyber Terrorism*. Information Science Reference.
- Javaheri, Javad (2016). *Requirements of foreign investment attraction policies in the country's start-up field*. *Hegmatane magazine*. second year, (10), 28-33. (In Persian)
- Kleiner, J. (2008). *The inertia of diplomacy*. *Diplomacy & Statecraft*, 19(2), 321-349.
- Libicki, M. C. & Sazama, G. W. (2015). *Cybersecurity and Cyberwar: What Everyone Needs to Know*.
- Maulana, Y. I. & Fajar. I. (2023). *Analysis Of Cyber Diplomacy and Its Challenges For The Digital Era Community*. *IAIC Transactions on Sustainable Digital Innovation (ITSDI)*, (4), 169-177. Retrieved from <http://aptikom-journal.id/index.php/itsdi/article/view/587>
- Mueller, M. L. (2010). *Networks and states: The global politics of Internet governance*. MIT Press.
- Nasrollahi, Mohammad Sadiq (2014). *The pattern of cultural-*

- communication policies governing the regulation of cyberspace refining in the Islamic Republic of Iran, doctoral thesis of Imam Sadiq University, Faculty of Islamic Studies, Culture and Communication. (In Persian)
- Nicholas Westcott (2009). Digital diplomacy: The impact of the internet on international relations. OII Working Paper No. 16, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1326476> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1326476>
- Nye Jr, J. S. (2010). Cyber power. Harvard Univ Cambridge MA Belfer Center for Science and International Affairs.
- Ottis, R. (2008). Analysis of the 2007 Cyber Attacks Against Estonia from the Information Warfare Perspective. Retrieved from Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence. Available at: <https://ccdcoe.org/uploads/2018/10/Ottis2008_analysisof2007fromtheinformationwarfareperspective.pdf>.
- Owen, T. (2015). Disruptive power: The crisis of the state in the digital age. Oxford: OUP.
- Painter, Ch. (2018), The Rise of the Internet and Cyber Technologies Constitutes one of the Central Foreign Policy Issues of the 21st Century. The Foreign Service Journal, Retrieved from: <https://www.afsa.org>.
- Payandeh, Emaduddin (2022), Digital Economy Diplomacy, Data for Governance Lab. (In Persian)
- Perwej, Y.; Abbas, S. Q.; Dixit, J. P.; Akhtar, N. & Jaiswal, A. K. (2021). A systematic literature review on the cyber security. International Journal of scientific research and management, 9(12), 669-710.
- Peters, G. and Donald J. Savoie. (2000). Governance in the Twenty-First Century: Revitalizing the Public Service. McGill-Queen's University Press.
- Potter, E. H. (2002). Cyber-diplomacy: Managing foreign policy in the twenty-first century. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Potter, E. H. (2002, September). Cyber-Diplomacy - Managing Foreign Policy in the Twenty-First Century. Retrieved from mcgill-Queen's University Press. Available at: <https://www.mqup.ca/cyber-diplomacyproducts-9780773524514.php?Page_id=73&>.
- Qanbari Baghstan, Abbas and Kalantari, Abdul Hossein (2021). Governance in the fifth arena: Transition to cyber diplomacy, Tehran, Cyberspace Research Institute. (In Persian)
- Ramak, Mehrab and Mohammadi, Ali (2018). Presenting the conceptual model of international cooperation with the approach of strengthening the country's cyber defense (based on grounded theory). National Security Scientific Quarterly, 10th year, (37), 7-42.
- Razmkhah, Najmeh (2019). Combating cyber terrorism in the framework of the legal system of international organizations. Quarterly Journal of Civil Rights Studies, 4th year, (15), 69-99. (In Persian)
- Rhodes, R. A. W. (2017). Understanding Governance: Policy Networks,

- Governance, Reflexivity and Accountability. Open University Press.
- Riordan, S. (2016). Cyber diplomacy vs. digital diplomacy: a terminological distinction. USC CPD Blog (May 12). <http://uscpublicdiplomacy.org/blog/cyber-diplomacy-vs-digital-diplomacy-terminological-distinction> Accessed in November 2019.
- Riordan, Shaun (2019), Cyber Diplomacy: Managing Security and Governance Online, Polity Press, Cambridge, UK.
- Sandre, Andreas. (2015) Digital Diplomacy: Conversations on Innovation in Foreign Policy, Rowman & Littlefield Publishers.
- Sarmad, Zohreh; Bazargan, Abbas and Hijazi, Elaham (2023). Research methods in behavioral sciences, Tehran, Agah Publishing. (In Persian)
- Saunders, M.; Lewis, P. & Thornhill, A. (2007). Research methods. 7 ed., Pearson, Harlow, UK.
- Schmitt, M. N. & Vihul, L. (Eds.). (2019). Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations. Cambridge University Press.
- Schwab, K. (2017). The Fourth Industrial Revolution. Retrieved from World Economic Forum. Available at: <<https://www.weforum.org/about/the-fourth-industrial-revolution-by-klaus-schwab>>.
- Solana Beatriz AQUINO (2022). Shifting from Kinetic to Cyber: A Cyber Diplomacy Literature Review. International Journal of Cyber Diplomacy, ISSN 2668-8662, (3), 3-11.
- Soltani, Nasrollah (2017). Towards Cyber Convention: Streamology of Norms and Monitoring of Trends (Survey of the International Environment), Tehran, Sepand Ghalam Publications. (In Persian)
- Soltani, Nasrollah (2021). Cyber and the United Nations, Tehran, Cyberspace Research Institute. (In Persian)
- Thakur, R.; Cooper, A.F.; Heiner, J. & et al. (2013). Introduction: the challenges of 21st-century diplomacy, in: The Oxford handbook of modern diplomacy. Oxford University Press.
- Tiirma-Klaar, Heli (2013). Cyber Diplomacy: Agenda, Challenges and Mission. In Katharina Ziolkowski (ed.) Peacetime Regime for State Activities in Cyberspace, International Law, International Relations and Diplomacy, NATO CCD COE Publication, Tallin.
- Valeriano, B. & Maness, R. C. (2018). How we stopped worrying about cyber doom and started collecting data. Politics and Governance, 6(2), 49–60.